

Oktober, 2011

**Neformalna mreža NVO
“Snažniji glas za djecu”**

**ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA
DJETETA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA PERIOD
2005. – 2011.GODINA**

Uz podršku Save the Children Norway SEE

PRIPREMA IZVJEŠTAJA

Ovaj Izvještaj zajednički je produkt aktivnosti neformalne Koalicije NVO-a čiji se rad bazira na pravima djece. Koalicija se sastoji od 13 NVO-a iz cijele BiH: "Fondacija lokalne demokratije" iz Sarajeva, "Budimo aktivni" iz Sarajeva, "Budućnost" iz Modriče, "Naša djeca" Sarajevo, "Naša djeca" Zenica, "Sretni Romi" iz Tuzle, "Step by Step" iz Sarajeva, "Svitac" iz Brčkog, "Svjetionik" iz Prijedora, "Sunce nam je zajedničko" iz Trebinja, "Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenih lica" iz Banja Luke, "Zdravo da ste" iz Banja Luke, i "Zemlja djece" iz Tuzle.

Baza za rad su bila saznanja i rezultati rada svih 13 nevladinih organizacija i rezultati sedmogodišnjeg monitoringa implementacije UN Konvencije o pravima djeteta u BiH, koju su realizovale "Naša djeca" iz Sarajeva i "Zdravo da ste" iz Banja Luke.

Za potrebe ovog izvještaja, u okviru projekta "Djeca i NVO prate stanje prava djece u BiH" prikupljena su mišljenja i stavovi 2.528 učenika/ca 8. i 9. razreda osnovne škole i prvog i drugog razreda srednje škole iz 23 grada u BiH. *Izvještaj je strukturiran tako da prati tematske cjeline UN Konvencije o pravima djeteta i predstavlja odgovor na Preporuke koje je UN Komitet dao nakon pregleda Inicijalnog izvještaja o provođenju Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini*¹.

Izvještaj Koalicije nevladinih organizacija je ujedno osvrst na Vladin "Prvi periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije o pravima djeteta", dostavljen UN Komitetu za prava djeteta 2009.godine.

I OPŠTE MJERE IMPLEMENTACIJE

Zakonodavstvo i implementacija - (preporuke 8 i 9)

U Periodičnom izvještaju BiH nije dat cjelovit osvrst na ulogu Države u cilju osiguravanja jedinstvene primjene načela i odredbi Konvencije o pravima djeteta i usvojenih zakona kojima se reguliraju načela zaštite djeteta u skladu sa članom 4 CRC.

U BiH je još uvijek ista situacija po pitanju **neujednačene primjene zakona** koji se odnose na dječiju zaštitu. Politike i zakoni koji se donose na nivou države BiH, ostaju različiti u implementaciji jer se često modifikuju odlukama i propisima donesenim na nižim nivoima (e.g. Odluke o ukidanju isplate dječijeg dodatka ili drugih prinadležnosti dok se za to ne steknu finansijski uvjeti i dr.).

Moramo naglasiti da je većina zakona na državnom, tako i na entitetskom, kantonalnom/županijskom i na nivou Brčko Distrikta BiH, **usklađena sa standardima zaštite prava djeteta**, datim u UN Konvenciji o pravima djeteta. "Studija sistema nacionalnog integriteta"² ukazuje na brojne novousvojene zakone u Bosni i Hercegovini koji su rađeni prema iskustvima dobre međunarodne prakse. Ipak, *zadržana je ranija praksa definisanja djeteta različitim uzrastima u različitim zakonskim odredbama* (mlađi maloljetnik, stariji maloljetnik itd). Jedan od ključnih problema u BiH je neimplementacija zakonskih rjesenja uzrokovana nedostatkom finansijskih sredstava ili obučenosti kadrova, tako da možemo reći da postojeći zakoni predstavljaju solidan okvir, ali imaju neujednačenu realizaciju. Institucija Ombudsmana BiH je 2009.godine uradila analizu usaglasenosti zakona u BiH sa UN Konvencijom o pravima djeteta, koja je dostavljena svim nadležnim institucijama u BiH. Nakon toga je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH formiralo radnu grupu čija je svrha usaglašavanje propisa domaćeg zakonodavstva sa Konvencijom o pravima djeteta.

Tokom 2007. godine **prihvaćen je zahtjev da se povuče rezerva sa Člana 9. CRC** i data je u proceduru usvajanja. Vijeće ministara BiH je tek krajem maja 2008. godine povuklo rezervu na ovaj član, što ukazuje na nedopustivu sporost administracije .

Državni plan akcije za djecu – preporuke 10. i 11.

Periodični izvještaj BiH o stanju prava djeteta nije se osvrnuo na Akcioni plan za djecu BiH i njegovu realizaciju u periodu između dva izvještaja. Praćenje implementacije Akcionog plana za djecu BiH 2002.-

¹ Komitet je razmotrio inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine na 1030. i 1031. zasjedanju (CRC/C/SR.1030 i 1031), koja su održana 19. maja 2005. godine, i usvojio zaključna razmatranja na 1052. zasjedanju koje je održano 3. juna 2005. godine.

² Studija sistema nacionalnog integriteta, Transparency Internacional BiH, Banja Luka, 2007.g

2010. godina u nadležnosti je Vijeća za djecu BiH. Do kraja 2006. godine *Vijeće za djecu imalo je mobilizatorsku ulogu u promociji i zaštiti prava djeteta*, a u nekim slučajevima djelovalo je i preventivno. Pokrenuta su mnoga pitanja, preporuke i inicijative od interesa za djecu (Izrada Izvještaja o nasilju nad djecom, lobiralo je da se skine Rezerva sa člana 9 CRC, poticalo je i učestvovalo u izradi strategija protiv nasilja nad djecom, borbe protiv droge, nasilja u porodici, vršnjačkog nasilja). Provedene aktivnosti ostvarivale su se kroz *specijalizirane radne grupe* koje su činili istaknuti stručnjaci, eksperti za pojedine oblasti. U 2007. godini donesena je Odluka da se revidira Akcioni plan za djecu, a u 2008. godini donesen je Nacrt Revidiranog Plana akcije za djecu BiH. Za izmjene u Akcionom planu poslužili su ciljevi Svjetskog samita za djecu, Preporuke UN Komiteta za djecu, koje je Bosna i Hercegovina dobila nakon podnošenja Prvog državnog izvještaja o stanju prava djeteta u zemlji. Novi AP za djecu BiH za 2011-2014. godine, usvojilo je Vijeće ministara BiH sredinom jula 2011. god. Akcioni plan sadrži pregled aktivnosti, nosioce poslova i rokove za njihovo izvršenje i fokusiran je, između ostalog, na unapređenje zdravlja majki i djece, unapređenje zdravstvene zaštite s naglaskom na razvoj primarne zdravstvene zaštite, obrazovni sistem, ujednačavanje ostvarivanja prava socijalne zaštite na području cijele BiH s posebnim naglaskom na djecu iz ranjivih grupa.

Koordinacija (preporuke 12. I 13.)

U izvještajnom periodu Vijeće ministara nije ispoštovalo preporuku Komiteta za prava djeteta da se Vijeće za djecu ojača adekvatnim ljudskim i finansijskim resursima. Vijeće za djecu BiH je savjetodavno tijelo koje je zaduženo za kreiranje politika za djecu i koordinira aktivnosti na njihovoj realizaciji, pa tako i praćenje provođenja Akcionog plana za djecu BiH za period 2002 – 2010.godina. Minimalne aktivnosti iz domena rada Vijeća za djecu u periodu od 2007. do 2011. godine provodile su se *zahvaljujući zalaganju uposlenika Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice*, jer u tom periodu nije izvršen reizbor članova Vijeća za djecu.

Vlada RS razvijala je svoj sistem mehanizama zaštite djeteta i porodice. Pored postojećeg Fonda za dječiju zaštitu formiran je Savjet za djecu RS³ i Ombudsman za djecu RS, a sredstva za njihovo financiranje obezbijedila je iz Budžeta RS. U Federaciji BiH je *neujednačena* socijalna i dječija zaštita jer proističe iz neujednačenih kantonalnih zakona i nejednakih prava koja su propisana tim zakonima.

Nezavisni monitoring (preporuke 14. i 15.)

U BiH je završen proces objedinjavanja Institucija Ombudsmana, izabrani su novi Ombudsmani, a u skladu sa zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava BiH formiran je Odjel za zaštitu prava djeteta i izabrana zamjenica Ombudsmana odgovorna za rad Odjela.

Ombudsman za ljudska prava BiH je nacionalni instrument za zaštitu ljudskih prava u BiH, ali je pored toga na nivou Republike Srpske formiran Ombudsman za djecu.⁴

Značajne su *istraživačke aktivnosti* koje je su ove institucije do sada sprovodile na polju zaštite prava djece i *publikacije za približavanje dječijih prava građanima*, ali je potrebno raditi na *promociji institucije Ombudsmana i njene funkcije* kako bi se njeni potencijali bolje iskoristili, te razriješiti za građane zbunjujuću situaciju sa postojanjem dvije institucije sa jednakim nadležnostima u RS.

Resursi za djecu (preporuke 16. I 17.)

Komitet za prava djeteta je izrazio zabrinutost radi činjenice da se dječija prava i dalje zanemaruju i da se ne izdvajaju dovoljna sredstva za politiku zaštite djece. Prema podacima Svjetske banke, pregled javne potrošnje i institucija u BiH iz 2006. godine pokazuje da je potrošnja BiH na socijalnu zaštitu u odnosu na bruto društveni dohodak prosječna u odnosu na nove članice EU. Za socijalnu i dječiju zaštitu, hendikep je što se oko 50% budžeta za socijalnu zaštitu odnosi na davanja za civilne žrtve rata i boračke invalide, čime je znatno

³ Službeni glasnik, br.66, jul 2006. godine

⁴ A Law on Ombudsman for Children of Republika Srpska has been adopted by the National Assembly of Republika Srpska (one of two entities in B&H) in 2009 although this initiative was assessed by international agencies as counterproductive to the process of unification of the ombudsman institutions in B&H. This is in particular emphasized in the Report of the Committee to the Honouring of obligations and commitments by member states of the Council of Europe (Doc.11700) and the Resolution No. 1626 Honouring of obligations and commitments of by Bosnia and Herzegovina of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe.

smanjeno učešće ostalih ugroženih kategorija i djece. Revidirana MTDS strategija navodi da BiH troši više od 14 procenata BDP na socijalnu zaštitu, dok prosjek u EU iznosi 19 procenata.

Javna potrošnja u bruto društvenom proizvodu Republike Srpske, kada se uključe i troškovi za zajedničke institucije, u 2008. godini kretala se oko 40% BDP, dok je javna potrošnja u Federaciji BiH (FBiH) iznosila oko 60 % BDP. I pored toga, u 2008. godini javlja se niz zahtjeva za povećanjem budžetske potrošnje, od kojih su neki realni i opravdani (npr. za obrazovanje), a neki neproduktivni (npr. za odbranu). Analizom proračuna institucija BiH, entiteta i kantona za 2010. godinu utvrđeno je da nije došlo do značajnijeg smanjenja troškova zaposlenih i administrativnih troškova u državnim institucijama iako je rast ovih troškova u proteklom godinama prouzročio kolaps proračuna koji je isključivo spašen sredstvima MMF.⁵

U Federaciji BiH pojavili su se problemi u sferi socijalnog sektora i boračke populacije. Zakoni koji štite te kategorije, a koji su doneseni proteklih godina, nerealno su planirani, što je dovelo do isključivanja svih korisnika invalidnosti ispod 90% koji su bili uvedeni u prava, među kojima je bio i znatan broj djece. *Periodični protesti i pritisci na Vladu FBiH imali su negativne efekte na budžet za djecu, koji i dalje ostaje na prethodnom nivou, a u nekim kantonima se smanjuje ili periodično isplaćuje (Srednjobosanski i Tuzlanski kanton).*

Sistem socijalne pomoći i dječije zaštite neadekvatno je finansiran u cjeloj Bosni i Hercegovini. U Republici Srpskoj, sistem socijalne zaštite predviđa isplatu dječijeg dodatka u zavisnosti od nivoa dohotka i broja djece, na nivou entiteta. U FBiH velike su razlike, od Kantona Sarajevo koji pored davanja predviđenih Zakonom, uključuje i više drugih davanja, do siromašnih kantona gdje se ne isplaćuju niti osnovna prava. Radi toga je *Federacija BiH je nedavno usvojila legislativu za obezbjeđivanje invalidnina finansiranih sa entitetskog nivoa.*

Prikupljanje podataka (preporuke 18. i 19.)

Podaci o stanju dječijih prava se ne prikupljaju sistematski, niti su objedinjeni za sve kategorije. Sistemi praćenja implementacije Konvencije o pravima djeteta na državnom nivou još uvijek nisu kontinuirani. Postoje inicijative da se ovakav sistem praćenja i prikupljanja podataka organizira na lokalnom nivou projektima kao što je program DevInfo.⁶

Uz podršku UNICEF-a 20 NVO-a iz cijele BiH je obučeno za monitoring stanja prava djeteta na lokalnom nivo. Rezultati njihovog monitoringa, gledano sumarno, identifikovali su već poznate prioritete probleme u BiH društvu: neimplementacija zakona, nepostojanje budžeta za djecu, manjak podataka o djeci, nedovoljno razvijena saradnja nvo-a i vlasti, porast nasilja nad djecom, maloljetnička delinkvencija je u porastu, škole se opremaju ali se u obuku nastavnika i razvoj programa ulaže jako malo, a participacija djece je na niskom nivou razvoja. Jedini kontinuiran monitoring prava djeteta u BiH, koji je uz ostale izvore bio i baza za ovaj izvještaj, provodile su organizacije „Naša djeca“ iz Sarajeva i „Zdravo da ste“ iz Banja Luke, u saradnji sa 18 škola, i uz podršku SCN.

Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini je politizirano pitanje i potpuno je neizvjesno kada će se desiti, iako popis predstavlja mogućnost za konsolidaciju i analizu podataka.

Saradnja sa civilnim društvom Preporuke 20. i 21.

Komitet za prava djeteta preporučio je da država u uzvršavanju obaveza iz CRC poveća različite oblike suradnje sa nevladinim organizacijama. Bosna i Hercegovina se obavezala da će primjenjivati *Ljubljansku deklaraciju* koja je donesena 2008. godine a odnosi se na civilno društvo zemalja regiona. Cilj ove deklaracije je jačanje dijaloga između vladinog i nevladinog sektora. Kada je u pitanju suradnja sa NVO sektorom učinjeni su određeni pomaci što se vidi iz činjenice da u BiH mnoga ministarstva, vladine službe i opštine raspisuju javne pozive za realizaciju budžeta namijenjenog za rad nevladinih organizacija. Problem je u tome što je taj budžet nedovoljan za održivost nevladinog sektora, što se *unutar tih sredstava ne raspoređuju sredstva za rad sa odraslima i sa djecom.* Potpisani su mnogi protokoli o saradnji između vladinih institucija i nevladinih organizacija.

⁵ Monitoring tim sastavljen od eksperata ALDI BiH, u suradnji sa Centrima Civilnih Inicijativa (CCI), kroz projekt "Monitoring javne potrošnje do učinkovite vlade",

⁶ Program uvođenja DevInfo baza na lokalnom nivou sprovodi UNICEF u BiH.

Otežavajuće za NVO je to što fiskalnim zakonima nevladine organizacije imaju iste obaveze kao i organizacije koje ostvaruju profit. Još uvijek nije stimulirano izdvajanje privrednih subjekata i fizičkih osoba za humanitarne potrebe, pitanje volonterskog rada,.. tako da možemo reći da sredstva namijenjena za održanje nevladinog sektora ne obezbjeđuju tu funkciju. Međunarodne organizacije još uvijek su presudne za održavanje aktivnosti nevladinog sektora.

U ekonomski moćnijim, gradovima u BiH ima dobrih primjera podrške lokalnih vlasti nevladinim organizacijama kroz dodjelu prostora bez naknade, redovnim planiranjem budžetskih sredstava za projekte koji doprinose dobrobiti građana, pa tako i djece i mladih u gradu. Nove strategije koje se izrađuju za unapređenje stanja za djecu uglavnom sadrže i dio koji se odnosi na saradnju sa NVO.

Narodna skupština RS je 2009. godine usvojila Zakon o volontiranju u Republici Srpskoj. Volontiranje je ovim zakonom definisano kao aktivnost od interesa za RS kojom se doprinosi poboljšanju kvaliteta života i razvoju humanijeg demokratskog društva. Posebno su, članom 12., regulisane obaveze organizatora kod angažovanja maloljetnih volontera. Ovaj zakon predstavlja značajan doprinos razvoju i uređenju oblasti civilnog društva.

U BiH je posljednjih godina prisutno umrežavanje organizacija civilnog društva sa različitim ciljevima (razvoj saradnje između vlade i NVO, unapređenje polja djelovanja npr. inkluzivnog obrazovanja, prava djeteta i sl).

Obuka/informiranje javnosti o Konvenciji (preporuke 22. 23. i 24)

U proteklih nekoliko godina učinjeni su napori i ostvaren napredak u informisanju ukupne javnosti o UN Konvenciji o pravima djeteta i njenim odredbama koje štite najbolji interes svakoga djeteta. Posebnu ulogu u tome imale su NVO koje su kroz izvannastavne aktivnosti i kroz saradnju sa obrazovnim institucijama, realizirale zajedničke programe edukacije o pravima djeteta u mnogim osnovnim školama i predškolskim ustanovama, ali i kroz promotivne akcije i aktivnosti u lokalnoj zajednici.

U tome pogledu se može istaći i veći broj akcija Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH koje su realizirane uz saradnju sa NVO na svim nivoima. Pojedinačne i povremene akcije tipa Dječije nedjelje, Dan usvajanja Konvencije o pravima djeteta, Dan porodice ili Dan prava čovjeka, prezentacije i promocije koje se tom prilikom organizuju su od značaja za informisanje ali i senzitivizaciju ukupne javnosti sa akcentom na nastavnike i saradnike u nastavi i druge stručnjake. To je prilika da se promovira i znatan broj štampanih materijala, letaka, plakata, priručnika i literature za djecu čija je produkcija mala i nedovoljna.

Značajnu ulogu u promjeni stanja i senzitivizaciji ukupne javnosti o pravima djeteta imali su i neki mediji i redakcije koje pripremaju i realiziraju programe za djecu bez obzira da li se radi o TV, radio ili nekom drugom mediju. Sporadičan napredak je ostvaren u otvaranju medija prema djeci kroz realizaciju edukativnih programa i uključivanju djece kao aktera u pripremi i realizaciji programskih sadržaja. Pojedini mediji su često skloni i drugačijem pristupu koji nije u skladu sa etičkim preporukama i pravnim okvirom u BiH koji reguliše ovu oblast.

U Periodičnom izvještaju BiH se navodi da je Regulatorna Agencija za medije u BiH često reagovala kada su se kršila prava djeteta. Sama Regulatorna Agencija navodi da je u 2008. godini bio samo jedan slučaj reakcije agencije za kršenje prava djeteta, a kršenja prava djece u medijima je bilo mnogo više, iako nam je poznato da je pritužbi po ovom osnovu bilo dosta (neke i od strane NVO), koje su ostale bez reakcije. Bez obzira na postojeći Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine i rad Vijeća za štampu primjeri kršenja prava djeteta u medijima su i dalje prisutni i prema mišljenju Odjela za prava djeteta pri Instituciji Ombudsmena. Kodeks za štampu bi morao biti faktor eliminacije stereotipa i stigmatizacije manjinskih i etničkih grupa u medijima.

U istraživanju koje sprovedeno za potrebe ovog izvještaja vidi se da oko 20% djece smatra da su dobro upoznati sa Konvencijom o pravima djeteta, 57% djece smatra da znaju o njoj malo, dok 23% djece još uvijek ne zna ništa o Konvenciji o pravima djeteta. Smatramo da situacija sa odraslima nije mnogo bolja, i da čak i oni koji su donekle informisani o pravima djeteta imaju dileme oko dječijih prava i odgovornosti, odnosno kvalitet tih informacija nije dovoljno dobar da se razumije suština prava djeteta.

Zaključak i preporuke u vezi sa općim mjerama implementacije CRC

- *Potrebno je potencirati odgovornost vlasti za neprovođenje donesenih zakona, usaglasiti pozitivne zakonske odredbe na svim nivoima primjene zakona, uspostaviti preglednije evidencije o kategorijama djece koja se štite zakonima, skratiti procedure donošenja zakona i mjera, te povećati efikasnost rada vladinih službi;*
- *Vijeće za djecu BiH treba da se ponovo uspostavi i ojača svoju savjetodavnu i koordinacijsku ulogu.*

- *Promovisati instituciju Ombudsmana* i ojačati koordinaciju i saradnju kako bi se ostvarila najbolja zaštita i promovirala prava djeteta;
- *Nastaviti i podići kvalitet edukacije* o pravima djeteta za djecu i za odrasle; neophodno je edukovati i senzibilizirati medije o izvještavanju o djeci i temama relevantnim za djecu putem zagovaranja primjene relevantnih etičkih kodeksa i zakona.

II OPĆA NAČELA

Život, opstanak i razvoj

Periodični izvještaj BiH nudi detaljnije podatke o stanju većeg broja indikatora koji se odnose na opstanak i razvoj djece, s tim da se ti podaci navode samo za FBiH, pa je potrebno dopuniti Periodični izvještaj sa podacima za RS. Prema podacima Državne agencije za statistiku u BiH je natalitet u 2010. godini bi 8,8 promila, a mortalitet 9,00 promila.

Prirodni priraštaj u RS u 2008. godini je bio -2,4 promila sa silaznim trendom koji vodi u depopulaciju, a u Federaciji BiH iznosio je 3,4 promila. RS je usvojila Politiku razvoja stanovništva Republike i Strategiju razvoja porodice u RS od 2009 do 2014. godine. Vlada RS osigurava: grant za Javni fond za dječiju zaštitu u iznosu od 2.000.000,00 KM godišnje i grant za Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport od 1.000.000. KM na nivou godine, kao podrška rađanju trećeg i četvrtog djeteta u porodici, isplata se vrši preko Javnog fonda za dječiju zaštitu u iznosu od po 500,00 KM za svako treće, a po 400,00 KM za četvrto dijete koje se rodi u porodici u 2010. godini.

Zdravlje i razvoj djece direktno su ugroženi kontaminacijom vode, tla i zraka. Prema nalazima sanitarnih inspektora u RS koji su u protekle dvije godine u nekoliko navrata testirali uzorke vode, utvrđena je mikrobiološka neispravnost vode u 77 škola, pa je djeci (oko 6.400 učenika) obezbjeđena flaširana voda, a u drugom ispitivanju je čak u 157 škola identifikovana zagađena voda. Resorno ministarstvo preduzelo je i mjere za trajno rješavanje snabdijevanja seoskih područja ispravnom vodom za piće. Ono što brine je činjenica da djeca tu vodu piju i kod kuće jer se radi o lokalnim vodovodnim mrežama. U Federaciji BiH takva istraživanja nisu rađena.

Na nivou BiH vršeno je *istraživanje o kontaminaciji 15 lokacija osiromašenim uranijem* nakon NATO bombardovanja. Ljekari ističu da je poslije rata u tim područjima drastično povećan broj oboljelih od karcinoma. Teško je reći kakav će uticaj uranija biti u budućnosti. Djeci koja žive na tih petnaest lokacija i koja će se rađati tu u sljedećim godinama ugroženo je zdravlje i razvoj.

Zagađenost zraka također je prisutna na nekoliko lokacija u FBiH usljed industrijskog zagađenja – Kakanj, Zenica Tuzla, a tome se može pridodati zagađenje u svim gradovima od izduvnih gasova starih automobila.

NVO-e koje rade monitoring prava djeteta prateći medije konstatuju da je u 2010. i 2011. godini bio povećan broj samoubistava maloljetnika, u odnosu na prethodni period.

Djeca koja su bila uključena u monitoring dječijih prava napravila su *svoje liste ugroženih dječijih prava*, za svoje zajednice i za ovu oblast, među kojima su često navodila i *probleme bezbjednosti djece u saobraćaju*. Generalni utisak je da su mjere i usluge koje se obezbjeđuju za djecu u BiH uglavnom zaštitnog karaktera (u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti), dok se razvoju, prevenciji i životnim vještinama poklanja daleko manje pažnje. *Siromaštvo ostaje i dalje jedan od važnih izvora ugroženosti ovog prava.*

Nediskriminacija (reporuke 25. 26. i 27.)

Prvi periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije o pravima djeteta u cjelini sadrži zakonsko normativne akte, koji se odnose na svu djecu, tako i djecu sa onesposobljenjem, dopunjen sa određenim konstatacijama o teškom položaju ove djece, ali ne sadrži mjerljive rezultate sa vidljivim pokazateljima da je došlo do poboljšanja života djece sa poteškoćama u razvoju, to jest do poštovanja njihovih prava, odnosno sprečavanja diskriminacije. Problem predstavlja i *neblagovremeno donošenje podzakonskih akata i komplikovane procedure* koje traže vrijeme i sredstva, što dovodi do situacije da oni zbog kojih se usvaja određeni zakon, odustaju od prava koja su definisana tim zakonom. *Najizraženiji oblici kršenja prava djece sa poteškoćama u razvoju su u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite*, kao i u *oblasti obrazovanja, kulture i sporta, zapošljavanja, rješavanja stambenih pitanja dr.*

Djeca sa različitim oblicima onesposobljenja u RS nemaju nikakvu nadoknadu (i zavise od dobre volje pojedinih lokalnih zajednica koje su svojim odlukama obezbijedili određene oblike pomoći djeci sa onesposobljenjem). Kada je u pitanju obrazovanje djece sa onesposobljenjem, evidentno je da Zakonom definisano inkluzivno obrazovanje ne proizvodi zadovoljavajuće rezultate u praksi. U školama nema stručnog osoblja kao što su: defektolozi, logopedi i psiholozi, što dovodi do frustriranosti nastavnog osoblja, roditelja djece sa onesposobljenjem, kao i roditelja djece bez onesposobljenja.

Najdrastičnija pojava diskriminacije je problem *segragacije učenika* na nacionalnoj osnovi koja se očituje kroz „Dvije škole pod jednim krovom“. Veći stepen diskriminacije primjećujemo i kada se radi o *siromašnoj djeci, oboljeloj djeci koja imaju problema sa entitetskom granicom ili mogućnostima odlaska u inozemstvo zbog finansijskih barijera*. U nekim slučajevima *roditelji Romi se ustručavaju da upišu djecu u škole iz straha da bi mogli fizički i verbalno maltretirani* samo zato što su Romi. *Djeca raseljenih osoba i povratnika*, također su diskriminirana radi uvjeta u kojim žive – vezano za školovanje, probleme gubljenja kulturnog identiteta Za romsku djecu, kao pripadnike marginalizirane grupe djece, izrađen je Revidirani akcioni plan BiH o obrazovnim potrebama Roma i usvojen na Vijeća ministara u julu 2010. godine.

Djeca koja su bila uključena u monitoring dječijih prava smatraju da su među najugroženijim pravima *diskriminacija među učenicima prema spolu, prema socijalnom statusu, diskriminacija učenika u školi od nastavnika, ponižavanje i ismijavanje djece koja imaju probleme u porodici i siromašne djece, podjednako uključivanje djevojčica i dječaka u sportske klubove*.

U istraživanju provedenom za potrebe ovog izvještaja vidimo da u školama nastavnici imaju različit odnos prema djeci i to često (kako kaže 40 % djece) i povremeno (42% djece), dok ostalih 18% tvrdi da to nastavnici ne čine nikada. Interesantno je da 9% djece kaže da je izjava da „njihovi roditelji ne žele da se oni druže sa djecom druge nacionalnosti“ djelimično tačna, njih 4% da je tačna i 87% netačna, za istu tvrdnju u odnosu na nastavnike tvrde da je u 4% slučajeva tačna i 16% djelimično tačna, dok su znatno kritičniji u odnosu na svoje vršnjake pa nalazimo da oko 7% djece smatra da njihovih vršnjakaci često izbjegavaju djecu druge nacionalnosti dok njih 31% smatra da je ova izjava djelimično tačna, a njih 68% izjavljuje da u druženju ne obraćaju pažnju na nacionalnost svojih drugova dok ostali to čine često ili ponekad. Nadalje, analiza zakonskih, administrativnih, socijalnih i psiholoških uzroka podijeljenog školstva u BiH, sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta, te istraživanja stavova o diskriminaciji djece u bh. školama, pokazale su da se Bosna i Hercegovina u proteklih petnaest godina suočava sa problemima strukturalne fragmentacije te pada kvaliteta u obrazovanju. Zbog ovakve situacije u oblasti obrazovanja, organizacije Save the Children Norveške, Regionalni ured za jugoistočnu Evropu, Ured UNICEF-a u Bosni i Hercegovini, i Fond otvoreno društvo BiH odlučili su da ujedine napore i zajednički pokrenu *Inicijativu Za pravično obrazovanje u Bosni i Hercegovini, juni 2010.* sa namjerom da doprinesu osiguravanju uvjeta za ravnopravan pristup kvalitetnom obrazovanju za svu djecu i razvoj inkluzivnog obrazovnog sistema koji će doprinijeti procesu socijalne kohezije bosanskohercegovačkog društva.⁷ U BiH je u julu 2009.godine usvojen Zakon o zabrani diskriminacije, sa posebnim zadacima jačanja institucije Ombudsmana i praćenja i evidentiranja slučajeva diskriminacije u BiH pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. Od donošenja ovog zakona primjećuje se da ga građani nedovoljno koriste djelimično i zbog neinformisanosti, a takođe pravna zajednica ga rijetko upotrebljava kao osnov za zasnivanje slučaja. Ipak, ovaj zakon predstavlja važan korak u pravcu smanjenja i zabrane diskriminacije u BiH, kako za odrasle tako i za djecu.

Najbolji interes djeteta (preporuke 28. i 29.)

Prema saznanjima kojima raspolažemo, ovo načelo se u praksi i dalje primjenjuje u ograničenoj mjeri, ostaje na nivou senzibiliziranih pojedinaca i za sada *nemaju snagu usmjeravanja politike*. Najbolji interes djeteta krši se u medijima, senzacionalističkim novinarstvom koje ne uzima u obzir odredbe etičkog kodekasa i nije adekvatno sankcionisano, niti su novinari, a ni urednici, dovoljno edukovani o posljedicama i osnovnim principima konvencije o pravima djeteta. Odjel za ljudska prava OSCE u BiH uočio je da nadležna tijela u

⁷ Opći cilj Inicijative Za pravično obrazovanje u BiH je podizanje svijesti o trenutnoj situaciji u obrazovanju, dugoročnim implikacijama i potrebi za promjenama kako bi se unaprijedile sadašnje obrazovne prakse u Bosni i Hercegovini. Inicijativa ZA pravično obrazovanje zalaže se ZA: 1) Pristup obrazovanju, jednake mogućnosti i šanse; 2) Kvalitetan obrazovni sistem; 3) Sigurne škole; 4) Univerzalne ljudske vrijednosti, učenje o drugom i drugačijem, život u multietničkom, demokratskom društvu; i 5) Usaglašeno i efikasno finansiranje obrazovanja.

BiH nisu uvijek provodila postupak protiv maloljetnih počinitelja krivičnih djela na način koji je bio zasnovan na načelu - najboljeg interesa djeteta.

I pored značajnih napora koji se čine da se unaprijedi život djece u BiH, mnogi od njih ostaju bez svoje pune realizacije zbog toga što je najbolji interes djeteta nisko na listi prioriteta onih koji odlučuju i raspoređuju sredstva u budžetima, odnosno što ovo načelo nije na odgovarajući način ugrađeno i implementirano u sve zakonske odredbe, sudske i administrativne odluke, te projekte, programe i usluge koji utiču na djecu.

Poštivanje dječijeg mišljenja (preporuke 30.i 31.)

Odrasli u BiH generalno teško prihvataju pravo djece na učešće, a posebna pažnja se treba posvetiti pravilnom ranom odgoju djece i stvaranju stimulativnog ambijenta prvenstveno unutar porodice ali i u okvirima obrazovnog sistema, bez obzira da li se radi o predškolskom ili osnovnoškolskom obrazovanju. Posebna uloga u tome je na roditeljima, učiteljima, odgajateljima, nastavnicima. Zakonski i podzakonski akti koji regulišu pitanje učešća djece u vijećima učenika trebaju se dovesti u sklad sa humanističkom praksom i izvornim temeljima Konvencije. Iako je pravo djece na učešće u obrazovnom sistemu dobro regulisano zakonskim odredbama, u praksi su evidentno prisutni otpori, različita praksa i nejednaki uslovi za ostvarivanje učešća djece. S toga je neophodno učiniti napore na stvaranju stimulativnog ambijenta i uslova da se unaprijede postojeći oblici participacije ali i razviju novi. Može se reći da školski sistem posljednjih godina formalno osigurava participaciju učenika u nekim oblicima upravljanja ili odlučivanja u školama. U narednom periodu posebnu pažnju treba posvetiti promjeni stanja vezano za participaciju/učešće djece u na nivou lokalne zajednice odnosno u organima lokalne samouprave. Istraživanja pokazuju da je participacija djece na ovom nivou pasivna i posredna, bez mogućnosti direktne aktivne participacije (uglavnom preko posrednika, "delegata"). Pristup nije u tome da dijete ispunjava obaveze koje postavljaju odrasli, nego i da učestvuje u kreiranju planova i zadataka kojima će se baviti u budućnosti.

U našem istraživanju, najveći pomak u odnosu na prethodni period je zabilježen u odnosu na postojanje Savjeta učenika u školama i sada sve škole imaju ovo tijelo, ali između 20 i 40% učenika nema mogućnosti da učestvuje u odlučivanju ili artikulisanju svoga glasa kada se radi o obimu školskog gradiva, biranja ekskurzije, slobodnih aktivnosti, donošenju odluka i upravljanju školom, radu nastavnika. Razloge za ovo vidimo u nedovoljnoj podršci radu Savjeta učenika, neinformisanosti djece o svojim pravima i manjku stimulacije, odnosno podržavajuće atmosfere u školama kada se radi o participaciji učenika.

Zaključci i preporuke za opće principe

- Potrebno je činiti više napora da se djeca zaštite od nepovoljnih i štetnih sredinskih uticaja koji su rezultat rata, siromaštva ili regionalne nerazvijenosti.
- Diskriminacija ostaje veliki problem u BiH i pored aktivnosti i napora učinjenih u cilju njenog smanjenja. Potrebno je obezbjediti bolju promociju i provođenje Zakona o zabrani diskriminacije, posebno kada se radi o djeci.
- Mediji bi mogli imati značajniju ulogu u smanjenju diskriminacije, ali je potrebno da se u svom izvještavanju baziraju na pravima djeteta.
- Potrebno je da se u zakonima i društvu ugrade mehanizmi za efikasnu primjenu najboljeg interesa djeteta. Pri donošenju svih zakona nužno je obezbijediti uvjete da se domaći zakoni baziraju na ovom principu.
- Potrebno je iskoristiti postojeće kapacitete za participaciju djece i kontinuirano osposobljavati cijelu zajednicu (institucije, djecu, porodice, odrasle, profesionalce) za praktično partnerstvo sa djecom koje bi bilo podsticajno za dječiji razvoj, a unapređujuće za razvoj sredina po mjeri djece pri čemu je posebnu pažnju potrebno posvetiti ugroženim i manjinskim grupama.

III CIVILNA PRAVA I SLOBODE

Upis u matičnu knjigu rođenih (preporuke 32. i 33.)

Državnim izvještajem nije evidentirano donošenje novog Zakona o matičnim knjigama u RS, oktobra 2009. godine, a u Federaciji BiH Zakon je usvojen jula 2011.godine. Novi zakon o državljanstvu BiH još uvijek nije donesen.

Imajući u vidu obim problema *broja neregistrirane djece u BiH*, možemo reći da su vladine institucije iskazale inertnost u rješavanju tog problema. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u saradnji sa UNHCR i UNICEF formiralo je mobilne timove koji su od ove djece, njih oko 2.000 upisali u matične knjige rođenih. Doprinos u registraciji djece dale su i lokalne romske i druge NVO, naročito u većim gradovima. Značajnije aktivnosti (kada su u pitanju djeca Romi) uslijedile su i Potpisivanjem Okvirne konvencije o zaštiti prava manjima i potpisivanjem Deklaracije o pristupanju Dekadi uključenja Roma 2005 -2015. godine. Stanje upisa djece u MKR radi ostvarivanja svih drugih prava djece, zahtjeva poduzimanje hitnih mjera kako bi se unaprijedio sistem. *Kroz pilot istraživanje koje su provele romske organizacije utvrđeno je da roditelji romske nacionalnosti ne prijavljuju svoju, tek rođenu djecu, iz neznanja pripadnika romske nacionalnosti da postoji zakon koji obavezuje sve građane da prijave novorođenu djecu; radi složenosti postupka za prijavljivanje za upis u matične knjige djece nakon što istekne zakonom propisani rok od 15 dana od dana rođenja djeteta, uključujući obavezu roditelja da podnesu prateće dokumente ili osiguraju izjave svjedoka kojima će se potvrditi identitet njihova djeteta; radi troškova naknadnog prijavljivanja, prijevoza, i drugo. Uvođenjem sistema DevInfo prikupljanja podataka o djecu na lokalnom nivou, koje sprovodi UNICEF u BiH, takođe se poboljšava situacija i stepen registracije novorođene djece.*

Pravo na privatnost (preporuke 34. i 35.)

Vladin izvještaj uopće se nije osvrnuo na pojavnost ugrožavanja prava na privatnost, o kojem se malo govori, a koji duboko djeluje na ličnost djeteta i često ostavlja trajne neželjene posljedice.

Pravo na privatnost djece u školi često je ugroženo *nedopustivom razmjenom informacija osobnih podataka o učeniku/cama; u zdravstvenim institucijama (ljekarski pregledi) ili kolektivnim centrima u slučaju djece raseljenih osoba.*

U odnosu na prethodni izvještaj situacija je nešto bolja kada je u pitanju privatnost u institucijama, kao što su škole (pravo učenika na privatnost kod rješavanja ličnih ili porodičnih problema u suradnji sa nastavikom ili profesorima). Praksa ukazuje da je potrebno još mnogo raditi u razvijanju povjerenja i saradničkih odnosa u institucijama obrazovanja, ustanovama socijalne i dječije zaštite i drugim institucijama gdje se radi sa djecom. Kada su u pitanju mediji, još uvijek bi trebalo insistirati da se ne daje mnogo podataka o žrtvi ili mladoj osobi u stanju potrebe, uvažavajući privatnost malodobne osobe.

U Istraživanju koje je provedeno za potrebe ovog izvještaja na 2.528 učenika osnovnih i srednjih škola u BiH, kao osobe od povjerenja u slučaju rješavanja *problema u porodici*, djeca najviše preferiraju po redu veličina: brata, sestru i prijatelje u 45% slučajeva, majku u 41%, oca 29%, rodbinu 18%, nastavnike 12% i nikome ništa ne bi povjerio 12%. Na listi povjerenja u slučaju problema u školi na prvom mjestu su majka sa 65%, prijatelji 52% otac 50%; brat i sestra 41%; nastavnici i profesori 20%; rodbina 11% i nikome ništa 5%. Interesantno, da su za probleme u porodici najbliži brat i sestra, a za probleme u školi majka pa prijatelji. Dobar znak je visoko mjesto povjerenja osoba iz porodičnog kruga, ali zabrinjava da nastavnici veoma loše stoje kao osobe od povjerenja (12% - 2004.g. i 20% - 2009.g.).

Zaključci i preporuke za Civilna prava i slobode

- Država mora da nastavi da poboljšava uvjete da se sva djeca koja se rode na njoj teritoriji upisuju u matične knjige, te da se nastavi sa konkretnim koracima da bi se osigurao upis romske (i ostale neregistrovane) djece u matične knjige rođenih.
- Potrebno je nastaviti sa programima senzibilizacije roditelja i profesionalaca koji rade sa djecom za uvažavanje privatnosti djeteta, a posebno medija koji i dalje krše ovo pravo

IV PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNI OBLICI STARANJA O DJECI

Porodično okruženje (preporuke 36 i 37)

Iako je Komitet preporučio BiH da centrima za socijalni rad obezbijedi odgovarajuće ljudske i finansijske resurse i sistematičnu obuku osoblja, kao i da poduzme sve druge neophodne mjere kojima bi se zagarantirali

kvalitet, efikasnost i transparentnost svih aktivnosti ovih institucija, ne možemo reći da je ova preporuka u potpunosti ispoštovana, iako se bilježi određeni napredak. U izvještajnom periodu važna promjena u Republici Srpskoj je pomenuto formiranje Savjeta za djecu RS i Ministarstva za porodicu, omladinu i sport. Pored postojećih zakona, ovi novi institucionalni oblici su proširili okvir za podizanje kvaliteta usluga koje država pruža porodici sa djecom. Što se tiče resursa Centara za socijalni rad, u periodu od 2004 do 2007.godine, u FBiH je broj Centara ostao nepromijenjen dok su u RS otvorena nova dva centra. Broj obrađenih slučajeva i intervencija pruženih centrima u BiH se povećao sa 942 968 u 2004.godini na 1.165.700 korisnika u 2007.godini. Posmatrano samo na nivou RS, ovaj broj je skoro udvostručen (sa 377.649 u 2004.godini na 665.547 korisnika u 2008. godini), što je podatak koji ukazuje na povećanje potrebe za uslugama centara za socijalni rad u RS, tj. o socijalnoj ugroženosti stanovništva, ali i o iskorištavanju kapaciteta centara za socijalni rad. Broj zaposlenih u Centrima za socijalni rad u BiH je povećan sa 1055 u 2004.godini na 1183 u 2007. godini, u oba entiteta sa po jednakim brojem od 64 nova radnika, većinom stručnih saradnika a manjim dijelom administracije i ostalog osoblja. U RS je samo u 2008.godini u Centrima za socijalni rad zaposleno još dodatnih 53 osobe.⁸ Međutim, nakon toga nije bilo značajnijeg povećanja broja zaposlenih u centrima za socijalni rad, a ni u ostalim institucijama socijalne zaštite.

Što se kvaliteta usluga tiče, jasno je da ovako mali broj zaposlenih na veliki broj korisnika (koji je potencijalno još i veći), ne može da obezbijedi da sve usluge budu visokog kvaliteta, I veoma rijetko postoje timovi koji su fokusirani samo na rad sa djecom. Najviše pominjane primjedbe odnose se na isplaćivanje novčanih davanja, koja zavise od ekonomskog kapaciteta opštine ili kantona u kojem se Centri nalaze. Što se resursa Centara tiče, bilježi se i napredak saradnje između centara za socijalni rad i udruženja i nevladinih organizacija na lokalnom nivou, koja je u nekim opštinama znatno poboljšala nivo usluga koje se time pružaju korisnicima.

U RS se više ne isporučuju bebi paketi, već se umjesto toga putem centara za socijalni rad isplaćuje jednokratna gotovinska naknada za opremu novorođenčeta. U BiH je u 2008. godini zabilježen aktivniji pristup u podržavanju porodice sa djecom u oba entiteta, mada su još uvijek mnogi od problema ostali neriješeni. Ministarstvo pravde BiH, Sektor za međunarodnu i međuentitetsku pravnu pomoć i suradnju u cilju pomoći roditeljima u inozemstvu ili u domovini izdao je brošure: „Kako postupiti u slučajevima nezakonitog odvođenja i/ili zadržavanja djeteta“ i „Kako ostvariti alimentaciju u inozemstvu“. Od aktivnosti koje su u protekloj godini učinjeni u ovoj oblasti u RS, ističemo inicijativu za stambeno zbrinjavanje porodica sa petoro i više djece, pokrenutu od Ministarstva za porodicu, sport i omladinu RS realizovanu u saradnji sa 32 općine iz RS, koje obezbjeđuju zemljište i infrastrukturu. Ukupno je 261 porodica sa petoro i više djece riješilo svoje stambeno pitanje. U 2008. godini subvencionirano je 210 stambenih kredita za mlade bračne parove, dok su, zahvaljujući podsticajnim sredstvima Ministarstva za zapošljavanje mladih u RS, zaposlene 232 osobe. Program subvencionisanja mladih i mladih bračnih parova za kupovinu stana je nastavljen i u 2009. I 2010.godini, te i u 2011 sa subvencijom 1% kamate komercijalnih banaka. U 2011.godini Fond dječije zaštite umanjio je iznose materinskog dodatka u odnosu na početak prošle godine za trećinu i sada iznosi tek 70 KM. Smanjen je za deset maraka i dječji dodatak, pa je za drugo i četvrto dijete samo 35 KM, dok će za treće dijete roditelji mesečno primati 70 KM, pod uslovom da ispunjavaju imovinski cenzus. Dodatak za bolesnu djecu nije umanjivan. U 2010 godini u RS je registrovano 36925 djece čiji roditelji nemaju dovoljno prihoda da ih izdržavaju⁹

U BIH postoji velika potreba za savjetovalištim za brak i porodicu, kojih nema dovoljno, te snažnija podrška kontroli implementacije zakonom odobrenih prava koja su u funkciji podrške porodici sa djecom. Poseban problem predstavlja podrška porodiljama, koja je u cijeloj BiH neujednačena i kreće se od novčanih davanja koja se ne isplaćuju (USK) do solidnih naknada (KS), te navodimo i problem smanjenja perioda subvencionisanja plate porodilja koje se desilo u 2011.godini u RS.

U 2011.godini BiH je potpisala Konvenciju o međunarodnom ostvarivanju prava na izdržavanje djeteta i drugim oblicima izdržavanja porodice.

Usvajanje (preporuke 38. I 39.)

⁸ Podaci iz: Statistika socijalne zaštite br.7 – Republički zavod za statistiku RS, Banja Luka 2009, i Socijalna Zaštita 2002 – 2007, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008.godine

⁹ Bilten socijalne zaštite br. 9, 2011.godina, Republički Zavod za statistiku RS

Iako je Komitet preporučio mjere za usvajanje Haške konvencije o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja, ta preporuka još nije provedena. Konvencija nije ratifikovana. I dalje ostaje potreba da se dodatno reguliše procedura usvajanja, a posebno međunaordnog usvajanja. Potpuno usvajanje djece u FBiH je ograničeno uzrasnom granicom od 10 godina i bračnim statusom usvojitelja, odnosno do 5 godina u RS¹⁰. U oba entiteta postoji veliki broj zahtjeva za usvajanje, ali je nedovoljan broj djece koja ispunjavaju uslove za usvajanje. Pojedini zahtjevi rješavani su i do pet godina. Usvajanje djece ima uzlazni trend i interes za usvajanje postoji, ali veoma često je situacija u kojoj se nalaze djeca takva da se ne ispunjavaju uvjeti za usvajanje zato što njihovi roditelji ne daju saglasnost na usvajanje iako ih ne žele ili ne mogu da vode brigu o njima. Također, podnosioci zahtjeva za usvojenje se više interesuju za djecu mlađeg uzrasta. U RS je donešena i usvojena i detaljna Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa planom akcije za period 2009-2014, a Vlada FBiH usvojila je Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja za period 2006-2016.godina. SOS Kinderdorf procjenjuje da je oko 2.000 djece bez roditeljskog staranja u BiH u 2010.godini, sa navođenjem da neke procjene govore i o broju između 3.000 i 4.000 djece.

Alternativni oblici staranja o djeci bez roditeljskog staranja (preporuke 40 i 41)

Može se reći da je u oblasti socijalne politike u BiH prihvaćen stav razvijanja novih oblika zaštite djece lišene roditeljskog staranja. Vladin izvještaj zabilježio je sve bitne aktivnosti koje su se desile u izvještajnom periodu, prije svega „*Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u BiH 2006 – 2010.*“ Poseban značaj ovog dokumenta je u tome što je prihvaćen od Parlamenta Federacije BiH, nadležnih ministarstava RS, F BiH i Odjeljenja Brčko Distrikta BiH, UNICEF-a i koordiniran od Save the Children UK. Rezultat suradnje nadležnih ministarstava je „*Okvir sa standardima za oblast hraniteljstva u BiH*“.

Moramo naglasiti da je *Vladin izvještaj propustio da naglasi veoma značajnu ulogu domaćih nevladinih organizacija u pomoci i razvijanju hraniteljstva, kao najprihvatljivijeg oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja.* U BiH je u vladinim i nevladinim ustanovama smješteno oko 1.111¹¹ djece bez roditeljskog staranja, (od toga 983¹² djece u FBiH, u RS 128¹³, a u Brčko Distriktu nema ustanova niti djece za smještaj). Prema procjenama SOS Kinderdorf, u 2010.godini, u BiH ima oko 2000 djece bez roditeljskog staranja, mada ovaj broj može ići do 3000 ili čak 4000, jer nema tačnih podataka¹⁴.

Na području BiH organizirano je nekoliko udruženja hranitelja, koja djeluju kao neprofitne organizacije čiji je cilj razvijanje novih oblika zaštite djece lišene roditeljskog staranja. Samo na području Tuzle aktivno je 350 hraniteljskih porodica koje su kroz mrežu hraniteljskih udruženja iz Banje Luke, Zenice, Tuzle, Doboja, Sarajeva, Brčkog, uvezane u krovnu organizaciju zvaničnog naziva BH Familija. Podrška za starateljske porodice u Federaciji BiH je različita i kreće se od 100 do 480 KM. Te razlike prisutne su i u drugim oblicima zaštite i dovode do neravnomjerne zaštite porodice i djece u FBiH, a uzrokovane su finansijskim mogućnostima kantona. U Zenici je septembra 2008. godine otvoren „Mali porodični dom“- kuća za djecu bez roditeljskog staranja. Tu se djeca privremeno smještaju na kraći period, dok se za njih ne pronađe bolje rješenje kao što je povratak u porodicu, usvojenje, hraniteljstvo ili samostalan život. Od strane vladinog sektora – centara za socijalni rad, aktivnosti razvoja hraniteljstva su u visokom prioritetu. Centri u saradnji sa udruženjima hraniteljskih porodica i nevladinim organizacijama kontinuirano rade na razvoju hraniteljstva. Najznačajniji rezultati na tom planu postignuti su u TK, ZDK i KS. Provjeru smještaja kontinuirano vrše centri za socijalni rad i pružaju podršku hraniteljskim porodicama u odgoju djeteta, pri izboru zanimanja, upisu u školu i slično.

¹⁰ Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa planom akcije za period 2009-2014, Republika Srpska, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite

¹¹ Statistički godišnjak/ljetopis FZS BiH, Sarajevo 2008.g.; Socijalna zaštita u Brčko Distriktu BiH 2004-2008.g. mart 2009.g.

¹² Statistički pokazatelji za djecu u BiH, Aneks Prvom periodičnom izvještaju BiH o provođenju CRC u BiH

¹³ Republički zavod za statistiku RS, Statistika socijalne zaštite, Bilten br.7, Banja Luka, 2009.g.

¹⁴ Položaj djece u BiH (Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijete gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djece), SOS Dječija sela, Sarajevo, 2010.godine

Prema podacima iz 2011.godine¹⁵, u Republici Srpskoj ima 640 djece bez roditeljskog staranja, od kojih je 91 smješteno u hraniteljskim porodicama, oko 100 je u domu, za četiri godine usvojeno je 80-oro djece, a ostala su u srodničkim porodicama. Finansiranje ovog oblika zaštite djece vrši se iz budžeta općina. U Centru za socijalni rad Banja Luka navode da se za jedno dijete u hraniteljskoj porodici plaća 70 odsto cijene koštanja Doma. Visina naknade razlikuje se od općine do općine. Kada su u pitanju srodničke porodice u koje su smještan djeca bez roditeljskog staranja, neke porodice dobijaju nadoknadu, a neke ne. U općini Bijeljina oko 37 djece bez roditeljskog staranja smješteno je u srodničke porodice, a da istovremeno za to ne dobivaju nikakvu nadoknadu. Razvijaju se i projekti promocije hraniteljstva i bilježi se veći interes potencijalnih hranitelja za ovaj vid usluge.

Tokom 2009.godine, entitetska ministarstva koja tretiraju socijalnu zaštitu bila su uključena u projekat "Osiguravanje prava na kvalitetnu socijalnu zaštitu za kvalitetniji život ugroženih kategorija djece" koji je vodila Save the Children UK, a ticao se *Standardizacije usluga za ranjivu djecu* u sistemu socijalne zaštite. Standardizacija je obuhvatila uslugu dnevnih centara za djecu sa poteškoćama u razvoju, institucionalni smještaj djece bez roditeljskog staranja i standardi koji se odnose na rad centara za socijalni rad u oblasti dječije zaštite sa posebnim fokusom na rad sa djecom sa posebnim potrebama u Republici Srpskoj.

Nasilje, zlupotreba, zanemarivanje i zlostavljanje (preporuke 42 i 43).

Problemi odgojne zapuštenosti i zanemarivanja djece od roditelja, zlostavljanje djece, maloljetnička delinkvencija, vršnjačko nasilje imaju trend rasta. Za takvo ponašanje možemo naći uzroke u teškim socio-ekonomskim uvjetima življenja, narušenim porodičnim odnosima, bolesti u porodici, nekompletnoj porodici, neprerađenim ratnim iskustvima roditelja i djece i u nizu drugih faktora koje nije teško identifikovati. Takođe, evidentiran porast može biti i posljedica veće osvještenosti za primjećivanje i prijavljivanje ovih oblika kršenja prava djece.

U skladu sa preporukama Komiteta za prava djeteta državne institucije, institucije entiteta, kantona i Brčko Distrikta BiH, obezbijedile su donošenje Porodičnog zakona, Zakona o zaštiti djece od nasilja, Krivičnog zakona i svih drugih zakona koji reguliraju ovu oblast. Federacija je 2005 godine donijela je Zakon o zaštiti od nasilja u porodici. U RS je u januaru 2008.g. usvojen Zakon o izmjenama i dopunama zakona o zaštiti nasilja u porodici u RS, kojim je predviđeno izricanje zaštitnih mjera počiniocima nasilja. Istim Zakonom definisan je i način financiranja sigurnih kuća u omjeru 70% troškova Vlada RS-a, a 30% lokalne zajednice. U FBiH pitanja socijalne zaštite regulirana su kantonalnim zakonima. Većina sigurnih kuća u FBiH potpisale su Protokol sa kantonalnim ministarstvima Federacija, odnosno Ministarstvo za socijalnu zaštitu je u 2008 godini dalo jednokratnu pomoć za Sigurne kuće. Na nivou kantona od 2008 godine, Kantonalna ministarstva su obezbijedila nedovoljna sredstva za Sigurne kuće u Mostaru, Bihaću i Zenici. Jedino Kanton Sarajevo, odnosno nadležno ministarstvo finansira Sigurnu kuću od 2001 godine uz pokrivenost od 60% sredstava. Ovaj model finansiranja često trpi zbog kašnjenja isplata i nedostatka sredstava.

Navedenim zakonskim propisima zapriječeno je fizičko kažnjavanje djeteta. Trenutno važećim zakonima u BiH utvrđena je obaveza prijavljivanja bilo kojeg nasilja nad djecom od strane bilo koga ko ima sumnje ili saznanja o ovakvim dešavanjima.

U periodu od 2006 do 2009. godine potpisano je više protokola o postupanju vladinih službi u slučaju nasilja nad djecom, vršnjačkog nasilja i nasilja u porodici. Oni su imali za cilj da se osigura visoka koordinacija između službi BiH, RS, FBiH, Brčko Distrikta, međunarodnih i lokalnih NVO koje učestvuju u pomoći djetetu i njegovoj resocijalizaciji. Donesen je i *Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju BiH 2009-2010.godine, kao i Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009 – 2011. godine.* Izradjen je i priručnik *Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u RS – Priručnik za postupanje subjekata zaštite.* Ombudsmen RS u saradnji sa Centrom za edukaciju sudija i tužilaca održao je niz seminara iz oblasti nasilja u porodici, sistema intervencija na nasilje u porodici i multisektoralnog pristupa zaštiti djece od nasilja koji su bili namijenjeni sudijama, tužiocima, socijalnim radnicima i policiji. Izrađena je i usvojena *Strategije za borbu protiv nasilja u porodici za period 2009.-2013.u RS. Zvanične statistike govore da je zlostavljanje u porodici evidentirano na nivou BiH u 2.085¹⁶ slučajeva u 2007. godini i da je u odnosu na*

¹⁵ <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/U-RS-640-djece-bez-roditeljskog-staranja-85293.html>

¹⁶ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2002 – 2007. g., Sarajevo 2008.g.

2006. godinu povećanje za oko 9% slučajeva. Ukupne statistike vršnjačkog nasilja nisu uspostavljene. Podaci policije za 2008. godinu bilježe trostruko veći broj prijava u odnosu na 2007, a evidentno je i povećanje broja slučajeva koji se procesuiraju u pravosudnim institucijama Republike Srpske. Zabrinjava činjenica da se posljednjih godina bilježi povećan broj prijava seksualnog nasilja nad djecom. Kroz podršku SCN SEE NVO "Medica" je pokrenula aktivnost rada sa porodičnim nasilnicima, uglavnom očevima čime se želio nadomjestiti nedostatak o zaštiti od nasilja u porodici, a to je da bez obzira na ono što Zakon navodi, rehabilitacija prestupnika izostaje jer takvih servisa nema. Osim toga, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH uspostavilo je bazu podataka o nasilju izvršenom nad djecom i od strane djece 2009. godine te od tada vodi evidenciju, a razvilo je instrumente za prikupljanje podataka. Trenutno se radi na novoj strategiji za prevenciju nasilja nad djecom u BiH.

Vladin izvještaj uz pregled aktivnosti vladinog sektora nije predstavio aktivnosti nevladinog sektora koji je znatno doprinijeo razvoju zaštite djece i porodice od nasilja, a koji se ogleda u:

- Istraživanju pojavnosti problema nasilja nad djecom – Istraživanje "Nasilje u porodici – razvojna studija u BiH" pokazalo je da je najizraženije fizičko nasilje (40%), zatim psihičko (28) i kombinovano (26%), te ekonomsko (4%) i seksualno (2%).¹⁷ Realizovano je i istraživanje SC UK „S onu stranu tišine“, zatim „Trgovina djecom u BiH“ (SCT Norway i UNICEF uz suradnju sa lokalnim NVO). Istraživanja su pokazala da su nasilju najviše izložena djeca iz disfunkcionalnih porodica, manjinskih grupa, siromašnih porodica. Zavod za javno zdravstvo F BiH proveo je Istraživanje o zadirivanju, tučama i povredama među školskom djecom, koje je istraživalo faktore koji uvećavaju rizike da se mladi uvuku u nasilno ponašanje. Rezultati govore da je 39,50% djece bilo uključeno u zadirivanje, a 43% njih su bili povrijeđeni. U zadirivanju više je djece iz ruralnih mjesta 54%, a više je povrijeđenih u urbanim sredinama 52%. Istraživanje je potvrdilo uticaj brojnih faktora nasilnog ponašanja među djecom, naročito izazivanja tuča. Takođe, regionalni projekat „Mladići kao saveznici u sprečavanju nasilja i sukoba na zapadnom Balkanu“, obuhvatio je istraživanje o dimenzijama maskuliniteta njihovoj vezi sa rodno zasnovanim nasiljem. Cilj projekta je i edukacija mladih muškaraca kao vid prevencije rodno zasnovanog nasilja¹⁸.

U istraživanju o stanju prava djece u osnovnim školama i prvom i drugom razredu srednjih škola, koje su provele NVO „ND“ i „ZDS“ u BiH 2004.g. i retestu provedenom 2009. g., pokazalo se da su djeca izložena različitim oblicima zlostavljanja: Zlostavljanje u porodici (15,10% - 2004.g, a 22% 2009.g.); fizičko kažnjavanje djece uopšte (23,50% - 2004.g., a 21% 2009.g.). Podaci govore da je problem zlostavljanja na ulici veoma prisutan (23,30% - 2004.g., a 37% 2009.g.) u školi također (25,40% 2004.g., a 11% 2009.g.) i da je potrebno organizirano i kontinuirano raditi na njegovoj prevenciji.

- **Zagovaranja i kampanje** radile su mnoge nevladine organizacije i tako doprinijele da se ovaj problem u društvu osvijesti kako bi se na najbolji način pomoglo žrtvama nasilja. Tako je u 2008. godini realizirana kampanja za podizanje nivoa svijesti i informisanosti o vršnjačkom nasilju u školama pod nazivom „Nasilje nije školski predmet“ a izdata je i brošura sa istim nazivom. Neki od zaključaka ovih okruglih stolova, održanih u 18 osnovnih škola u BiH su: Škole imaju veliku potrebu za osnaživanjem stručnih timova; Izrazili su potrebu za organizovanjem seminara na temu nasilja na kojim bi se obrazovali, nastavnici, stručni saradnici i roditelji. Saradnja sa roditeljima je ocijenjena kao vrlo loša; Uspostavljen je i specializovani web sajta www.zastitimodjecuodnasilja.com koji bi objedinio sve dostupne resurse koji se tiču ove problematike na jednom mjestu.

¹⁷ Istraživanje je proveo Institut za kriminologiju i bezbjedonosne studije Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu, Sarajevo 2005.g.

- **U cilju provođenja programa - Prevenција i edukacija** – NVO “Medica” iz Zenice u suradnji sa UNICEF-om organizirala je brojne obuke za pomagače sa ciljem formiranja multidisciplinarnih timova širom BiH. Važne projekte u ovoj oblasti su realizovale NVO “Oaza”, “Žene Ženama”, “La Strada” i mnoge druge. Sve nevladine organizacije koje se bave pitanjima nasilja unad djecom i pravima djeteta kontinuirano rade na senzibiliziranju javnosti da reaguju u slučajevima saznanja o nasilju nad djecom i edukaciji svih koji su u kontaktu sa djecom. U sklopu projekta “Jačanje kapaciteta profesionalaca za primjenu Državne strategije za zaštitu djece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja”, koji je implementirala Fondacija lokalne demokratije u partnerstvu sa Ministarstvom za ljudska prava BiH uz podršku nadležnih ministarstava KS, održani su treninzi za uposlene u socijalnim, zdravstvenim, policijskim službama, nastavnom osoblju i nevladinim organizacijama. Kreiran je i Priručnik namijenjen profesionalcima koji rade u sistemu dječijeg obrazovanja i zaštite, a nastala je i slikovnica „Hajdemo zajedno - “Nasilje nije OK” namijenjena djeci od 6 do 11 godina. Fondacija lokalne demokratije je također u KS organizirala obuku uposlenih u CZSR za rad sa nasilnikom, te su uspostavljene grupe samopomoći. U svim centrima socijalne zaštite Kantona Sarajevo FLD je sa nadležnim službama socijalne zaštite formirani su mobilni timovi u cilju psihosocijalne i terapijske podrške porodici i djeci.

- **Rehabilitaciju žrtava nasilja** radi oko 18 NVO iz Federacije i RS - “Fondacija lokalne demokratije” Sarajevo, „Medica“ Zenica, „La Strada“ Mostar, „Žene BiH“ Mostar, „Vive žene“ Tuzla, „Emaus“ Tuzla i „Žene sa Une“ iz Bihaća i Prihvatilište za žene i djecu u nevolji “Mirjam” Caritas-Mostar. Aktivno je više SOS telefona koji su na usluzi žrtvama nasilja. U RS, sledeće organizacije se bave zaštitom žrtava nasilja: „Budućnost” Modriča, „Lara“ Bijeljina, Udružene žene / hCa Banja Luka, Udruženje porodičnih terapeuta “Pro familia” Banja Luka, “Pro at contra” Prijedor, Centar informativno pravne pomoći Zvornik, Udruženje žena “Nada” Prijedor, “Ženski centar” Trebinje i druge NVO. U Sigurnim kućama i centrima za pružanje pomoći nevladinih organizacija vrši se rehabilitacija, liječenje i psihološka podrška žrtava nasilja. Neke od tih organizacija potpisale su protokol sa vladinim sektorom i na taj način omogućile žrtvama nasilja bezbjedan boravak i tretman do perioda osamostaljivanja. Najveći broj tih organizacija još uvijek je podržan od međunarodnih organizacija i institucija. Naglašeno je od NVO koje rade sa žrtvama nasilja da je neophodno da se sve žrtve nasilja, novom zakonskom regulativnom, tretiraju kao posebne socijalne kategorije te da s tim u vezi imaju i pomoć i usluge.

Učešće djece – Djeca, aktivisti organizacija “Naša djeca” - Sarajevo, “Zdravo da ste” – Banja Luka, “Centar za prava djeteta” - Konjic i “Budućnost” - Modriča proveli su u toku Dana Save the Children Norway organizacije, akciju za prestanak nasilja nad djecom, koja je održana 19.11.2008. godine. Anketom su ispitali stavove djece i odraslih u BiH po pitanju zakonske zabrane tjelesnog kažnjavanja djece. *Rezultati pokazuju da više od polovine i djece i odraslih (oko 52% djece i oko 59% odraslih) smatraju da je fizičko kažnjavanje neefikasna metoda i rezultat nedostatka komunikacijskih vještina. Ipak, oko jedene četvrtine i djece i odraslih smatraju da je fizičko kažnjavanje djece ponekad potrebno. Iako postoji svijest o štetnim posljedicama fizičkog kažnjavanja i kod odraslih i kod djece, zabrinjava činjenica da samo 57,34% djece i 49,43% odraslih smatra da tjelesno kažnjavanje djece treba zabraniti zakonom.*

- **Iskustva u radu Sigurnih kuća¹⁹** - Ključni problem s kojim se suočavaju uposlenici sigurnih kuća i djeca žrtve je viđanje djece sa nasilnim ocem, koji uglavnom koristi djecu kao sredstvo uticaja na majku (žrtvu) bilo u pravcu njenog povratka u zajednicu bilo da joj prenese njegove najčešće prijeteće poruke koje imaju obeshrabrujući efekat na ženu. Na ovaj način otac nastavlja nasilje u smislu „produžene“ kontrole i uticaja na donošenje njenih sopstvenih odluka.

Nastavljena je praksa institucija da djecu, žrtve nasilja, smještaju u sklonište bez pratnje i staranja roditelja ili bližih srodnika. Postignut je napredak, djeca nakon što budu smještena u Sigurnu kuću, ostaju znatno kraći period u skloništu, nego ranije. Institucije, prvenstveno centri za socijalni rad, sada znatno brže i intenzivnije rade na problemu dječijeg, trajnog zbrinjavanja. Došlo do kvalitetnih zakonskih promjena u oblasti Porodičnog zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹⁹ Prilog izradila NVO “Budućnost” iz Modriče, u Fondaciji Lokalne demokratije nemaju ovakva iskustva sa „produženom kontrolom“ od strane nasilnika nad žrtvama u skloništu

Djeca koja su po drugi put smještena u sklonište se nalaze u posebno teškom položaju. Naime, ovdje opet imamo propust organa starateljstva (CZSR) koji su, zahvaljujući njihovim pogrešnim procjenama, vratili djecu u primarne porodice, gdje su se ponovili slučajevi nasilja. U ovakvim slučajevima CZSR bi trebalo češće da primjenjuje institut oduzimanja roditeljskog prava u boljem interesu djeteta. U oblasti zdravlja nije klasificirano nasilje nad djetetom. Nasilje nad djetetom ne nalazi se u izvještajnom obrascu primarne zdravstvene zaštite. Značajno je napomenuti da sudovi veoma rijetko izriču zaštitne mjere i da su to uglavnom mjere zabrane pristupa porodici ili mjera udaljenja počinioca iz kuće ili stana, čime bi se zaštitili žene i djeca jer su oni uglavnom prinudjeni da izađu na ulicu i da traže utočište.

Zaključak i preporuke za oblast Porodično okruženje i alternativne mjere zaštite:

- *Haška konvencija* o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja nije usvojena.
- *Resursi centara za socijalni rad* donekle su pojačani ali još uvijek nedovoljni jer se paralelno dešava i porast boja stanivnika koji trebaju socijalne usluge.
- U oblasti hraniteljstva solidno su ispunjene preporuke Komiteta za prava djeteta, izuzev u dijelu preporuke da Država izdvaja dovoljna sredstva za hraniteljski smještaj i monitoring starateljskih institucija. Potrebno je da se obezbijede mehanizmi obaveze ujednačene naknade za hraniteljski smještaj i odgoj djece u BiH.
- *Potrebno je izvršiti racionalizaciju postupaka pri usvajanju djece*, nastaviti dobre aktivnosti na podsticanju razvoja porodičnog smještaja djece bez adekvatnog roditeljskog staranja. Ne čini se dovoljno na podršci porodici u odgoju djece, naročito deficitarnoj porodici i porodicama iz marginaliziranih skupina.
- Ne radi se u svim sredinama na razvijanju senzibiliteta za otkrivanje slučajeva zanemarivanja i zlostavljanja djeteta i mjere podrške ovoj djeci nisu dovoljno zaživjele.
- Ne izdvaja se dovoljno sredstava za ekipiranje socijalnih službi pri centrima za socijalni rad, niti njihovu edukaciju za rad sa malodobnim osobama različitog nivoa i oblika devijantnog ponašanja.
- U cilju prevencije nasilja nad djecom, potrebno je oformiti savjetovišta za brak i porodicu gdje bi se odvijala kontinuirana edukacija o zdravom roditeljstvu i pozitivnoj disciplini dostupnoj i obaveznoj svim roditeljima (naročito onima koji su u rizičnoj skupini), obezbijediti dodatnu edukaciju stručnjaka u školama o nasilju u porodici, mjerama koje se preduzimaju (obuka za primjenu referalnog mehanizma) i efikasnijoj podršci djeci-žrtvama od strane školskog osoblja (naročito pedagozi i psiholozi),
- Uvesti jasne mjere za sprečavanja i zaustavljanja daljeg nasilja prema djeci u situacijama kada počinioci nasilja, koristeći svoje pravo na viđenje djeteta (pa time i dječije pravo na viđenje roditelja) manipulišu djecom i putem njih dalje zastrašuju svoje partnerke koje su ih napustile, upravo zbog nasilja.
- Potrebno je podržati preventivni i rehabilitacioni rad sa počiniocima nasilja, u saradnji

V OSNOVNA ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA DJECE

Zdravstvena zaštita i pristup uslugama zdravstvene zaštite (preporuka 49)

Preporuka Komiteta za prava djeteta je da Država poduzme sve neophodne mjere kako bi se svojoj djeci obezbijedio jednak pristup i uravnostezan kvalitet zdravstvenih usluga uz posvećivanje naročite pažnje djeci ugroženih skupina.

U period od 2005 do 2009. godine nije bilo značajnijih mjera koje bi dovele do ujednačavanja zdravstvenog sistema na nivou cijele BiH i koji bi svu djecu doveo u približno jednake uvjete, kada je u pitanju zdravstvena zaštita djece. Takva mjera poduzeta je 2008. godine kroz nalog *Vlade BiH Ministarstvu civilnih poslova da kao nadležno koordinirajuće tijelo između entitetskih tijela radi na usklađivanju propisa iz zdravstvenog osiguranja po pitanju zdravstvene zaštite djece predškolskog i školskog uzrasta sa Konvencijom o pravima djeteta, te preduzme aktivnosti na harmonizaciji zakonskih propisa u toj oblasti sa ciljem rehabilitacije i*

zapošljavanja osoba sa smetnjama u razvoju. Usvajanje Zakona o lijekovima i medicinskim sredstvima BiH, doprinjet usaglašavanju propisa u ovoj oblasti.²⁰

Osnovna odrednica reforme zdravstva u FBiH je orijentacija ka primarnoj zdravstvenoj zaštiti, sa naglaskom na jačanje promocije zdravlja i prevenciju oboljevanja. Reforma promovira sveobuhvatnost i kontinuitet zaštite i naglašava značaj zajedničkog odlučivanja pacijenta i davalaca usluga zdravstvene zaštite. Dostupnost zdravstvene zaštite djeci vidljiva je kroz istraživanje „Zdrava djeca za zdravu budućnost – Istraživanje o kvalitetu usluga liječenja djece u javnim zdravstvenim ustanovama” koje je provedeno u okviru projekta Zaštita prava djece pri Ombudsmanu RS. U ovom istraživanju se navodi da u RS-u na jednog pedijatra otprilike dođe 2.500 djece. U Federaciji BiH na jedan radni tim porodične medicine dolazi 2.048 djece starosti 0-6 godina, a na jedan radni tim u zdravstvenoj zaštiti školske djece i omladine 7.329 djece starosti 7-18 godina. Podaci ukazuju da je potrebno povećati broj timova porodične medicine u RS i u školskim dispanzerima u FBiH, a na cijelom prostoru BiH povećati broj pedijatar. Međutim, kada je u pitanju dostupnost liječenja sa aspekta osiguranja roditelja/djece situacija je nezadovoljavajuća. Zakon koji je u FBiH bio na snazi do kraja 2008. godine nije omogućavao liječenje djece do 6 godina starosti čiji roditelji nisu imali zdravstveno osiguranje. Zdravstvenim osiguranjem tokom 2007. godine bilo je obuhvaćeno 83,65% stanovnika²¹. Na inicijativu Referentne grupe nevladinih organizacija iz Tuzle, predvođene organizacijom „Zemlja djece“, pokrenute su jake kampanje za promjenu zakona. Konačno, Parlament Federacije BiH je u 2008. godini donio Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju, koji je po prvi puta omogućio svoj djeci od rođenja do 15 godine starosti, (18, odnosno 26 godina ukoliko se školuje), pravo na obavezno zdravstveno osiguranje i besplatnu zdravstvenu zaštitu kao samostalnim osiguranicima, ukoliko taj status ne ostvaruju kao članovi porodice osiguranika. Iako je Zakon stupio na snagu 01.01.2009. godine, njegova primjena išla je teško jer nadležne kantonalne vlade nisu donijele podzakonske akte i planirali sredstva za ove namjene. Institucija Ombudsmena za ljudska prava skrenula je pažnju Vladama kantona na obavezu implementacije ovoga Zakona. NVO posebno zabrinjava činjenica da se radi o djeci koja žive u teškim socijalnim prilikama, nezaposlenih roditelja, Romima i ostalim, čije je zdravlje znatno narušeno zbog uslova u kojima žive. Formirani Fond solidarnosi u Federaciji BiH ima nedostatna sredstva u odnosu na potrebe djece koja su teško oboljela.

Stanje zdravlja djece u BiH u vladinom izvještaju, prezentirano je iznošenjem podataka o *Klusterskom istraživanju višestrukih pokazatelja* (Multiple Indicator Cluster Survey-MICS), razvijeno od strane UNICEF-a, poslužilo je da prikažu progres u procjeni dostizanja indikatora na nivou Države i entiteta. Podaci iz 2009. godine govore da je zdravstveno stanje djece i odraslih u granicama vrijednosti iz 2008. godine. U BiH još nije uspostavljen *sistem kontroliranog praćenja stanja uhranjenosti* i prehrambenih navika stanovništva, a time i djece od 0 – 5 godina starosti. Nađeno je 3% pothranjene djece; 5% mršave djece i 9% djece zaostale u rastu. Stope pothranjenosti su daleko više među Romskom djecom, čak 24,2% romske djece je neuhranjeno, a 12,1% djece zaostaje u rastu. Evidentirani su i efekti nepravilne ishrane u prekomjernoj težini kod 17% djece starosti do 5 godina. Djeca uglavnom oboljevaju od istih bolesti sa neznatnim promjenama u rangu bolesti, izuzev što se oboljevanje od gripe H1N1 povećalo u odnosu na druge zarazne bolesti. Djeca u svim dobnim skupinama najviše oboljevaju od upale disajnih puteva. Problem su osjetile doktorice porodične medicine iz Sarajeva i napisale su i promovirale knjigu namijenjenu roditeljima – “Upale disajnih puteva kod djece predškolske dobi”.²²

Značajno je istaći da obuhvat djece imunizacijom ima trend rasta (BCG 97%; DTP3 90%; OPV 3 90%; MRP1 91%; Jib3 86% i Hep B 86 %.) Za cjepiva MRP1, Hib3 i Hep.B3 nije postignut obvezni zakonski minimum pokrivenosti, pa je potrebno intenzivirati aktivnosti dopunskog cijepljenja.²³ Raduje podatak da je pokrivenost antenatalnom zaštitom visoka, stručna pomoć pri porodu (99,2%) i uvjeti za razvoj djeteta su također prema pokazateljima, zadovoljavajući.

Procenat isključivog dojenja u prva 4 mjeseca porastao je sa 8,1% na 29,3%. Ukupno 17% djece od 0 – 11 mjeseci je adekvatno hranjeno. Programom promocije dojenja i Programom certifikacije “Bolnica prijatelja

²⁰ „Službeni glasnik BiH“, 58/08, od 17.06.08. godine

²¹ Izvještaj nevladinih organizacija i djece o stanju rava djece u BiH u 2008.g. Sarajevo.2009.g.

²² Upale disajnih puteva kod djece predškolske dobi, grupa autorica, Sarajevo, decembar 2010. godine

²³ Zdravstveno stanje stanovništva i zdravlje žena u FBiH, Zavod za javno zdravstvo FBiH, septembar, 2010.g.

Beba” u FBiH dugogodišnji rad je polučio publikaciju “Bolnice prijatelji beba u FBiH” gdje je predstavljeno 14 bolnica koje su dobile Certifikat “Bolnice prijatelji beba”.²⁴

Zdravstvena zaštita osoba sa smetnjama u razvoju bremenita je problemima od dijagnostike i kategorizacije koja bi trebala da bude u domenu zdravlja, do neusklađene zakonske procedure sa ratificiranom Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom i neposredne zdravstvene zaštite na terenu. Svjetska zdravstvena organizacija ima za cilj da se procjena invaliditeta bazira na socijalnoj uključenosti za što se zalažu i udruženja. Društvo i dalje ne poduzima dovoljne mjere prema djeci sa posebnim potrebama kako bi olakšali roditeljima, nema dovoljno dnevnih centara, tako da roditelji u svim prilikama sa sobom vode djecu; u nekim općinama traže da se mjesečno ovjeravaju zdravstvene knjižice. Ombudsman za djecu uputio je preporuku Fondu PIO da se djeca sa posebnim potrebama u toku ocjene sposobnosti za samostalan život oslobode plaćanja taksi i troškova usluge pregleda.

Zdravstvena zaštita osoba sa invaliditetom - Djeca invalidi imaju problema sa protetičkim pomagalicama (proteze i slično) koje se zbog rasta moraju češće mijenjati nego što to zakon propisuje. Kantoni nisu donijeli mjere za premošćavanje ovog problema. Isto tako, zdravstvena zaštita djece oštećenog vida nije adekvatna jer pedijatri nisu dodatno educirani za intervencije kod slijepe djece.

Istraživanje o jodnom statusu trudnica i dojilja na području cijele Bosne i Hercegovine iz 2008. godine, pokazalo je da u BiH 48,6% trudnica i 22,7% dojilja ima vrijednosti urinarne jodne ekskrecije niže od normalnih, odnosno da je unos joda kod trudnica i dojilja, za njihove povećane potrebe, nedovoljan.²⁵

Vladin izvještaj nije napravio osvrt na problematiku zdravstvene zaštite u BiH u konkretnim uvjetima, na terenu.

Zdravstvena zaštita djece u RS ostvaruje se kroz Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju. Od prošle godine, *kompletna zdravstvena zaštita djece do 15 godina starosti je besplatna, bez obzira da li su roditelji osigurani ili nisu.* Iako je ovo bio značajan pomak u smislu dostupnosti zdravstvene zaštite svojoj djeci i dalje *ostaje problem djece od 15 do 18 godina kao i nedovoljnog broja i udaljenosti ambulanti porodične medicine.* Zdravstvena zaštita djece obuhvata sve zdravstvene usluge koje zdravstvene ustanove mogu da pruže, što opet zavisi od mjesta tj. položaja zdravstvene ustanove, kadra, broja stanovnika i slično. U RS su nastavljeni reformski procesi sistema zaštite mentalnog zdravlja, a koji bi u narednom periodu trebale da dovedu do unapređenja mentalnog zdravlja u RS i cijeloj BiH.

Na nivou BiH u toku je projekat "Analiza situacije i procjena usluga mentalnog zdravlja u BiH", koji zajedno provode Ministarstvo zdravlja RS i Federalno ministarstvo zdravlja u saradnji sa Švajcarskom agencijom za razvoj i saradnju. Projekat *obuhvata evaluaciju rada 44 centra za mentalno zdravlje u BiH, 17 u Republici Srpskoj, 27 u Federaciji BiH i jedan u Distriktu Brčko,* a koji zajedno provode Ministarstvo zdravlja RS i Federalno ministarstvo zdravlja u saradnji sa Švajcarskom agencijom za razvoj i saradnju. Plan je da se u narednom periodu osnaže Centri za mentalno zdravlje, izvrši opremanje i stručno osposobljavanje uposlenih, kao i da se osnaži Koordinacioni centar za mentalno zdravlje RS.²⁶

Zdravstvena zaštita djece u Brčko Distriktu (BD), se ostvaruje putem Zakona o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju BD. Brčko nema Zakon o nasilju u porodici. Primarna i tercijarna zdravstvena zaštita djece je dobro organizirana. Isto tako, primarnu prevenciju, ranu detekciju i liječenje bilo kojeg somatomentalnog poremećaja kod djece treba uvrstiti u Zakon o ZZ i Zakon o ZO, čime se ostvaruje diskriminatorski princip djelovanja. U proces reforme mentalne zaštite BiH aktivno je uključen i Centar za mentalno zdravlje BD. U sklopu reformi Primarne ZZ i uvođenja Timova porodične/obiteljske medicine, potrebno je senzibilizirati uposlenike za problematiku djece i adolescenata uopšteno, a naročito djece i adolescenata s invaliditetom. Primjer dobre prakse je proširenje usluga Centra za mentalno zdravlje BD sa segmentom za navedene kategorije.

Zdravstvena zaštita za osobe sa posebnim potrebama smještene u institucijama – U većini institucija pružaju se određeni oblici zdravstvene zaštite, a u nekim institucijama štičenicima se liječe u lokalnim domovima zdravlja (takav je slučaj u Prijedoru jer svi imaju zdravstvene knjižice, izuzev nekoliko korisnika koji su iz Federacije

²⁴ Zdravstveno stnje stanovništva i zdravlje žena u FBiH, Zavod za javno zdravstvo FBiH, septembar, 2010.g.

²⁵ Ured UNICEF-a za BiH, istraživački projekt „Jodni status trudnica i dojilja u Bosni i Hercegovini“, 2007/08.

²⁶ „Ljudi se lakše obraćaju hirurzima nego psihijatrima“, Nezavisne novine, 25.10.2008

BiH). U većini ustanova zdravstveno zbrinjavanje šticećenika obavljaju ljekari opće prakse, stomatolozi ili specijalisti koji su angažirani ugovorom o djelu, iako većina tih ustanova ima veliki broj šticećenika i po normativima bi trebali da imaju stalno uposlene ljekare.

Sistem organizacije zdravstvenih usluga u BiH trpi zbog nedovoljnog kadra, sporosti procedura i slabe opremljenosti zdravstvenih ustanova izvan urbanih centara. Ovo čini kvalitet zdravstvenih usluga ipak nedostupnim za mnogu djecu, jer se daleko bolja zdravstvena zaštita obezbjeđuje za djecu čiji roditelji usluge mogu da plate u privatnim klinikama.

Zdravlje adolescenata (preporuka 51.)

U 2009. godini u Federaciji BiH i u RS je kreirana Strategija „Mladi i zdravlje“, a razvoj Strategije mladi i zdravlje je ispunjavanje društvene brige za zdravlje mladih i čini osnovu za implementaciju Politike za zdravlje mladih koju su usvojili entiteti. Strategija predviđa mnoga poboljšanja u ovoj oblasti života mladih i ostaje da se vidi da li će biti realizovana.

Projekat mentalnog zdravlja za Jugoistočnu Evropu pokrenula je Švicarska agencija za razvoj i suradnju zajedno sa Federalnim ministarstvom zdravlja, Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite RS. U Bosni i Hercegovini razvijena je mreža od 50 Centara za mentalno zdravlje (CMZ) i to 31 u Federaciji BiH, 18 u RS i 1 u Brčko Distriktu BiH. Naša zemlja je potpisala Deklaraciju o dugoročnom programu regionalne saradnje i razvoja mentalnog zdravlja zemalja Jugoistočne Evrope. Deklaracijom je predviđeno osnivanje regionalnog centra za mentalno zdravlje u BiH, kao regionalnog centra za Jugoistočnu Evropu. U RS završena je izrada Strategije razvoja mentalnog zdravlja u RS 2009.-2015. Također, uspostavljen je centar za koordinaciju rada centara za mentalno zdravlje u RS. U toku 2009. godine planirano je proširenje mreže sa 5 novih CMZ-ova i edukacija osoblja zaposlenih u CMZ-ovima (saradnja sa Vladom Italije kroz CESVI projekat).

Kontrola duhana – U BiH je povećana granica zabrane prodaje duhanskih proizvoda sa 15 na 18 godina starosti i pooštrene su mjere promocije i sponzorisanja duhanske industrije. Ministarstvo zdravlja najavljuje dosljednu primjenu Zakona o duhanu i duhanskim preradevinama u Federaciji BiH i zabranu pušenja na zatvorenim mjestima okupljenja u svim javnim institucijama i na radnim mjestima.

Značajno je naglasiti da su u aprilu 2009. Predsjedništvo BiH i Parlament BiH donijeli odluku o ratificiranju Okvirne konvencije o kontroli duhana SZO (FCTC WHO), čime su započete aktivnosti na harmonizaciji entitetskih zakonodavstava iz oblasti kontrole duhana u BiH u skladu sa ovim međunarodno značajnim dokumentom.

Najčešći oblici ovisničkog ponašanja mladih u FBiH su pušenje, konzumacija alkohola, droga i psihotropnih supstanci. Prema podacima istraživanja²⁷, u 2008. godini je evidentirano 14,3% trenutnih pušača među školskom djecom i mladim starosti 13-15 godina, čak 61% mladih koji su pohađali prvi razred srednjih škola 2008. godine, ili punili 16 godina, potvrdilo je konzumaciju alkohola tokom života, a 6% ispitanika istog uzrasta izjavilo je da su probali marihuanu do 16. godine života. Unapređenje zdravlja mladih u FBiH vršeno je, pored ostalog i u sedam centara za mlade organizovanih u Sarajevu, Mostaru, Zenici, Tuzli, Livnu, Bihaću i Travniku. Mladi su dobili 3.164 usluge vezane za ginekološke i dermatološko-venerološke usluge i 2.291 usluge savjetovanja. Također, organiziran je niz usluga neformalne edukacije mladih i osiguranje vlastite budućnosti.

Podaci iz istraživanja ND i ZDS među osnovnoškolcima i učenicima prvog i drugog razreda srednje škole govore da je alkoholizam među mladim veoma prisutan (67% djece izjavljuje da je ovaj problem veoma prisutan). Uzroci za takvo stanje su višestruki, a možemo ih naći u nedovoljnoj brizi roditelja za svoju djecu, u nedostatku adekvatne podrške roditeljima i preventivnih programa za djecu i roditelje, kao i u sveprisutnoj krizi u društvu. Dodatna otežavajuća i alarmirajuća okolnost je da je donja granica konzumiranja raznih toksikomanija sve niža.

Program zdravstvene politike i strategije za zdravlje u Republici Srpskoj do 2010 godine sadrži i posebne ciljeve i mjere zdravstvene politike koji se tiču zdravog početka života. U okviru ovih ciljeva predviđa se stvaranje uslova da djeca i adolescenti stiču *zdrave životne navike i zdrav stil života, smanjenje smrtnosti i*

²⁷ Znanja, stavovi i ponašanje spram pušenja kod školske djece u FBiH 2003 – 2008.g.; Zavod za javno zdravstvo FBiH, Sarajevo 2009.g.

invalidnosti zbog povreda i drugih akcidenata za najmanje 50%, smanjenje broja mladih koji puše, uživaju alkohol i droge za najmanje 50%, smanjenje broja trudnoća kod maloljetnica za najmanje 50%).

Zaštita od upotrebe alkohola primjenom propisa koji regulišu ovu oblast u RS nije dala očekivane rezultate. To je vidljivo iz Istraživanja Ombudsmana u saradnji sa Mrežom savjeta učenika srednjih škola RS u 2010. Godini- Učestvovalo je 689 učenika (292 učenika i 397 učenica) od toga 78% učenika je odgovorilo da konzumira alkohol, čak 20% učenika u 9-toj godini prvi put je konzumiralo alkohol. U 45% slučajeva alkohol im je ponuđen od vršnjaka, 25 % njih je konzumiralo alkohol na proslavama, rođendanima. Dolaze do alkohola u kafićima u 56% slučajeva, 23% u trgovinama (bez obzira što postoji zakonska zabrana prodaje alkohola djeci), u klubovima 16%. Ukupno 66% učenika je izjavilo da nisu imali problema sa nabavkom alkohola, a 43% učenika je navelo da su imali problema pri nabavci alkohola; 90% učenika izjavilo je da zna da je alkohol zabranjen.

HIV/AIDS (preporuka 53)

Prvi slučaj zaraze HIV-om u BiH zabilježen je 1986.godine, a do XI mjeseca 2010. godine, u BiH je registrirano 170 osoba kojima je dijagnosticirana HIV infekcija od kojih je 109 razvilo AIDS.

Prosječna dob registriranih oboljelih osoba je 36,8 g. sa rasponom od 4 do 66 godina. Dominantan način transmisije je heteroseksualni, zatim homo-biseksualni, te injekcijom zloupotrebom droga. Prvi slučaj vertikalne transmisije s majke na dijete, zabilježen je u 2007 godini. U toku 2009. godine evidentirana su 4 nova slučaja. Zvanična statistika u BiH može zavarati, a uzroci za nepouzdanu podatke mogu se naći u (ne)postojanju jedinstvene baze podataka o inficiranim osobama na nivou BiH; siromaštvu i izolaciji pojedinih grupa stanovništva; u porastu rizičnih ponašanja mladih ljudi i sl.

Program Globalnog fonda za Bosnu i Hercegovinu “Koordinirani nacionalni odgovor na HIV/AIDS i tuberkulozu u ratom narušenom stigmatiziranom okruženju”, finansiran od strane Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije (GFATM), implementira se od 1.11.2006. god. Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) kao Primarni primalac nominovan od strane Državnog koordinacionog mehanizma - (CCM)/ sa svojim partnerima, implementira pomenuti projekat. Programom se direktno ispunjava cilj 6 Milenijumskih razvojnih ciljeva, u skladu sa HIV/AIDS Nacionalnom strategijom BiH 2004-2009.

Primarni cilj Programa je jačanje kapaciteta postojećih, kao i uspostavljanje novih institucija pružanja zdravstvenih usluga BiH, u oblasti prevencije HIV/AIDS-a i rada na smanjenju obilježavanja različitosti - „stigme“ i diskriminacije sljedećim aktivnostima: *Vršnjačkom edukacijom obučeno je 115.000 mladih od 15-24 godine o HIV/AIDS-u; Medijskom kampanjom, informativno-edukativnim materijalom i sinergijom napora civilnog sektora 6.680 osoba je primilo uslugu pred-testnog, i post-testnog savjetovanja u 12 Centara za dobrovoljno i povjerljivo savjetovanje i testiranje; HIV prevencija je uvedena i u Romsku populaciju i raseljena lica putem koordinatora zajednice i medicinskih sestara za oko 3.200 osoba. 33 osobe su liječene Antiretroviralnom terapijom u tri Klinička centra, Sarajevo, Banja Luka i Tuzla. U cilju podizanja kapaciteta oko 3.200 zdravstvenih i 1.360 ne-zdravstvenih radnika su prošle obuku o HIV/AIDS-u i smanjenju „stigme“ i diskriminacije. Diljem BiH je podijeljeno oko 1.000.000 kondoma uz obuku o prevenciji HIV/AIDS-a.*

Programom Globalnog fonda izvršena je rekonstrukcija i opremanje 13 Prijateljskih centara za mlade, 5 metadonskih centara, 12 Centara za dobrovoljno i povjerljivo savjetovanje i testiranje, kao i redovno snabdijevanje neophodnim materijalom (elisa testovima, iglama i spricama, kondomima i dr.).

Dobar primjer u praksi jesu postignuća lokalne NVO-e “Naša djeca” Zenica koja je u partnerstvu sa Save the children Norway realizovala Projekat “Seksualno obrazovanje i prevencija HIV/AIDS-a u BiH”. Osnovni indikator postignuća ovog projekta jeste sistemsko rješenje edukacije djece u osnovnim školama Ze-Do kantona o prevenciji seksualnog zdravlja i HIV/AIDS-a. Po prvi put je na području BiH i širem regionu, jedna obrazovna institucija, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZE-Do kantona, prepoznala potrebu uvođenja interdisciplinarnog načina edukacije djece u školama kroz Nastavni plan i program i time osigurala pravovremenu i kvalitetnu informiranost djece o značaju prevencije seksualnog zdravlja. Ova praksa bi trebala biti obrazac za stvaranje povoljnijeg ambijenta u oblasti prevencije HIV/AIDS-a i sistemskog uvođenja programa spolno utemeljene edukacije o seksualnom zdravlju djece u obrazovnom sistemu, za područje cijele BiH.

SOCIJALNA ZAŠTITA

Djeca sa različitim vidovima poteškoća u razvoju (preporuka 46)

Uvažavajući preporuke UN komiteta o poštivanju konvencije o pravima djeteta, odredbe Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom i zacrtane aktivnosti Revidiranog akcionog plan za djecu BiH (2002-2010 i 2011- 2014.g.) može se zaključiti da je: *Periodični izvještaj* samo je djelimično analizirao zakonodavstvo BiH, entiteta i Distrikta Brčko, tako da se za pojedina prava iz socijalne zaštite kroz periodični izvještaj stiče utisak da su zakoni sinhronizirani i da se primjenjuju u cijeloj BiH. *Zakon o socijalnoj zaštiti RS se ne primjenjuje ravnomjerno na cijeloj teritoriji RS, nego socijalna izdvajanja zavise od budžeta lokalnih zajednica, tako da u RS imamo lokalne zajednice koje uopšte ne isplaćuju tuđu njegu i pomoć. Isto tako ne ističe se neophodnost jačanja uloge i odgovornosti lokalne zajednice da se stanje mijenja.*

Revidirani akcioni plan za djecu BiH (2002-2010 i 2011-2014.g.) u kojem se za socijalnu zaštitu navodi mjera 1.usvajanje novog Zakona o socijalnoj zaštiti RS– nije realiziran, jer se taj zakon *već nekoliko godina nalazi pred Skupštinom RS* i još uvijek nije usvojen. *To komplikuje i usporava unapređenje socijalne zaštite za svu djecu i lica sa invaliditetom u RS.* Isto tako, *iz Periodičnog izvještaja se ne vidi koliko je država slijedila i realizirala preporuke UN komiteta. Može se reći da postoji provjera postojećih politika i praksi koje se tiču djece sa onesposobljenjem, ali se ne može reći da postoje znatniji pozitivni pomaci.*

Kada je u pitanju prikaz stanja socijalne i dječije zaštite u Federaciji BiH Vladin periodični izvještaj dao je preglednu i objektivnu sliku stanja u Federaciji FBiH. Zaštita osoba sa različitim vrstama invaliditeta je *neujednačena jer ima podijeljenu nadležnost između Federacije i kantona* i uslovljena je finansijskim mogućnostima kantona ili nespremnošću da se štite interesi ugroženih. Zbog svjetske krize i nemogućnosti provođenja zakona za sve kategorije koje su uvedene u prava, pristupilo se izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom u FBiH²⁸, prava su izgubile sve osobe sa invalidnošću manjom od 90%, čime je ogrožen veliki broj djece.

Socijalna zaštita je i diskriminirajuća jer su različito tretirani neratni i ratni invalidi i civilne žrtve rata, i u FBiH i RS-u, usprkos potpisanoj i ratificiranoj Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom. *Ratifikacija Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (sa protokolima) izvršena je Predstavničkom dom BiH 07.12.2009. a u Domu naroda BiH 15.12.2009. godine i to nakon višednevnog protesta invalida iz cijele Bosne i Hercegovine u Skupštini BiH.* To je doprinjelo da se u toku 2010. godine u Federaciji BiH otpočne sa usklađivanjem zakonskih i pozakonskih akata sa Konvencijom. Doneseni zakoni i podzakonski akti na nivou kantona/županija bi trebali znatno da poprave status djece sa tjelesnim, mentalnim ili drugim smetnjama. Posebno je značajno to što je donesena Odluka o formiranju Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom²⁹. U Federaciji postoji neujednačenost od kantona do kantona kada je u pitanju razvrstavanje osoba sa smetnjama u razvoju. Evidencija se ne vodi po jedinstvenim standardima, rehabilitacija djece je zakašnjela, nije kontinuirana, niti sa provodi sa adekvatnim stručnim kadrovima.

Pozivajući se na Istraživanja u oblasti invalidnosti u BiH³⁰, može se vidjeti da CZSR i ministarstva socijalne politike izvještavaju da postoji zajednička baza podataka za sve invalide pa i za djecu (SOTAK) koja je instalirana i operativna. Na žalost, ona nije u upotrebi u cijeloj BiH iz razloga što svi centri nemaju educirano osoblje za unos podataka. Bilo bi potrebno izvršiti doradu baze podataka za sve korisnike u skladu sa Zakonom. CZSR se uglavnom koriste podacima koji su povezani sa korisnikovim ostvarenjem prava. Zbog toga je evidencija o socioanemnestičkim podacima, preostaloj radnoj sposobnosti, porodičnom statusu, kao i o drugim detaljnim informacijama o korisniku stavljena u drugi plan.

Standardnim pravilima se ne posvećuje dužna pažnja onoliko koliko bi trebala. Isto tako, u BiH nije ukazano na neujednačen pristup ocjenjivanju sposobnosti i razvrstavanju lica sa posebnim potrebama. Država je bila u obavezi da slijedi Preporuke UN Komiteta za prava djeteta koje se odnose na obrazovanje djece sa onesposobljenjem i radi na njihovom sprovođenju. Iz Vladinog Periodičnog izvještaja se ne vidi koliko je položaj djece sa invaliditetom unaprijeđen u tom segmentu. Stoga se u istraživanju stanja u BiH, ali ne i u Izvještaju može vidjeti da novi sistem obrazovanja nailazi na niz problema kao što su nepripremljenost škola

²⁸ Službene novine FBiH, broj 14/09

²⁹ Službene novine FBiH, broj 48/2010.g., Sarajevo

³⁰ Zbornika radova-grupa autora, 2008.godina

za nove obaveze i needukovanost kadrova koji trebaju da odgovore na specifične potrebe i ograničene mogućnosti djece. Nema tačnih podataka koliko djece ima pomoć asistenta u nastavi i koliki je broj djece u državi van sistema obrazovanja. Za djecu koja se obrazuju u specijalnim školama po specijalnom programu nisu obezbjeđene knjige za sve predmete iz kojih trebaju da uče djeca.

Problemi sa kojima se suočavaju djeca i roditelji djece sa poteškoćama u razvoju nakon otkrivanja i opservacije smetnji su: Neuvezan socijalni i zdravstveni sistem, a kada je dijete kategorisano, dobiva kategoriju koja je samo adekvatna sistemu socijalne zaštite i donekle sistemu obrazovanja, ali sa istom ne može da ostvari prava u sistemu penzijsko invalidske zaštite, eventualnog zaposlenja ili neka druga prava.

Iz Periodičnog izvještaja se ne vidi koje je konkretne aktivnosti država poduzela u segmentu preporuka koje govore o jačanju kampanja za podizanje svijesti kako bi se promijenili negativni stavovi javnosti prema licima sa onesposobljenjem.

Periodični izvještaj nedovoljno pažnje posvećuje socijalnoj zaštiti i djelu gdje se govori o djeci sa invaliditetom, te se ne navodi da im se krše prava u zdravstvenoj zaštiti (stomatološka zaštita, zdravstveno osiguranje), odnosno da se status djeteta u RS priznaje do 15 godine života i da su do te starosne dobi obavezno osigurani. Država razvija sistem zdravstvene zaštite koji je zasnovan na finansijskoj održivosti i u tom sistemu je primaran komercijalni faktor, a ne pravo djeteta na adekvatnu zdravstvenu zaštitu. Logično bi bilo da dijete sa posebnim potrebama ostvari pravo na tercijalnu zdravstvenu zaštitu u najbližem referentnom centru u zemlji ili zemljama u okruženju, međutim oni to pravo mogu da ostvare samo ako njihove porodice to i plate. Ako ova djeca žele da ostvare to pravo, kroz sistem zdravstvene zaštite onda to pravo mogu ostvariti u Sarajevu ili Banja Luci, bez obzira što troškovi transpota djeteta sa pratnjom budu veći od troškova liječenja u zdravstvenim centrima susjednih država. Pravo na ortopedsku pomagala se često redefinišu tako da roditelji ne znaju na što djeca imaju pravo, a brojne tehničke procedure roditeljima otežavaju da to pravo ostvare.

Djeca ometena u razvoju, koja su bez roditeljskog staranja, u Republici Srpskoj nemaju odgovarajući tretman. Razlog tome nije samo nedostatak interesa porodica da preuzmu hraniteljstvo nad takvom djecom, već i nedovoljna briga vlasti i nepostojanje zakonske regulative u toj oblasti. Republika Srpska nema podatke koliko je djece sa teškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja. Poznat je samo broj onih koji su smješteni u ustanove, u kojima pretežno dočekaju i starost. U RS ne postoji tzv. specijalizovano hraniteljstvo namijenjeno upravo djeci s težim onesposobljenjem, kojima je najviše potrebna porodica i dom. Nema podataka koliko je ukupno takve djece, ali zna se broj korisnika smještenih u ustanove. Vlada RS deklarativno podržava hraniteljstvo kao vid brige za djecu bez roditeljskog staranja, ali gotovo uopšte ne vodi računa o najranjivijim kategorijama te djece – onim sa teškoćama u razvoju. Zakon o socijalnoj zaštiti RS nema definisano ni klasično hraniteljstvo, već „smještaj u drugu porodicu“. Nije izvjesno ni da će novi zakon imati regulisanu tu oblast brige o djeci. Obuku hranitelja, novčane naknade i uplaćivanje doprinosa hraniteljima, samo su neki od načina na koje se države u okruženju brinu za ovu problematiku.

U Aneksu vladinog Izvještaja u prikazu iz Centara za socijalni rad - iz Brčkog Distrikta nema broja djece sa somatomentalnim oštećenjima. Prema podacima Udruženja „Svitac“ i Centra za ment. zdravlje Brčko Distrikta, broj djece sa mentalnim deficitom je 346, a sa kombinovanim smetnjama 269 djece i adolescenata.

Standard života (preporuka 55)

Siromaštvo je još uvijek veoma prisutno u BiH i može se reći da je to jedan od osnovnih problema djece u BiH. Uzroci su višestruki od posljedica ratnih zbivanja, dugogodišnje tranzicije koja je ostvila veliki broj neuposlenih osoba, do neuvezanosti sistema društvene zaštite i uz sve to svjetske ekonomske krize. mogućnošću zaposlenja, a većina nezaposlenih su mladi (samo 17% mladih je zaposleno).

Prema podacima Federalnog ministarstva rada i socijalne zaštite, u Federaciji BiH registrirano je 9.853 lica civilnih žrtava rata i 48.308 osoba sa invaliditetom, što predstavlja 2,5% ukupnog stanovništva. Podaci Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata pokazuju da je

u Federaciji BiH registrirano 103.810 ratnih vojnih invalida, od kojih 57,8% nisu zaposleni. Možemo reći da je svaki drugi stanovnik socijalno isključen. Politička situacija u zemlji (gdje i nakon 10 mjeseci nije formirana vlast) ne daje nadu da se uskoro mogu očekivati promjene na bolje.³¹

Primjetan je kontinuiran trend rasta porodica koje se nalaze u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba. Rezultati mjerenja životnog standarda u FBiH pokazali su da oko 15% stanovnika Federacije ima standard ispod opće granice siromaštva.

Podaci iz Vladinog izvještaja da je: 3% djece je neuhranjeno, 9% zaostaje u rastu u odnosu na godine života, a 5% djece zaostaje u tjelesnoj masi, što je posljedica siromaštva - oko 17% porodica je ekstremno siromašno (mjesečna primanja siromašnih su 238,10 KM, a ekstremno siromašnih 83,6 KM). Istovremeno oko 15% domaćinstava živi u neuslovnim objektima. Zabrinjava podatak da svake godine dolazi do povećanja broja porodica koje traže socijalnu pomoć. *U strukturi tih porodica je oko 20% porodica sa djecom.* Možemo zaključiti da se kontinuirano povećava broj djece koja žive u oskudnim uvjetima koji ih onemogućavaju u njihovom razvoju u skladu sa njihovim fizičkim i intelektualnim mogućnostima. Djeca su izložena diskriminaciji koja je posljedica socijalnog statusa i kao takva trpe različite oblike diskriminacije u školi od strane svojih vršnjaka, a nerijetko i od nastavnika.

Zaključak i preporuke u oblasti Zdravlje i socijalna zaštita

- Očekujemo da će se u narednom periodu u Federaciji BiH u najkraćem vremenu obezbijediti primjena novih odredbi u Zakonu o zdravstvenom osiguranju i obezbijediti najkvalitetnije liječenje svoj djeci bez obzira na status osiguranja roditelja, a u RS ostaje da se riješi problem zdravstvene zaštite djece od 15 do 18 godina, kao i obezbjeđenja bolje dostupnosti ambulanti porodične medicine.
- *Obezbijediti provođenje Programa zdravstvene politike i strategije za zdravlje mladih u F BiH, RS i Brčko Distriktu sa akcentom na prevenciju svih oblika toksikomanija i razvijanje zdravih stilova života mladih.*
- Potrebno je sačiniti i usvojiti prijedlog Strategije BiH za borbu protiv HIV/AIDS-a za 2010-2015. godinu i obezbijediti jedinstvenu evidenciju o inficiranim osobama na nivou BiH.
- **Borba protiv siromaštva i dalje ostaje pitanje broj jedan.** Potrebno je obezbijediti formiranje Fonda dječije zaštite u Federaciji i uskladiti zakonske propise sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom. I dalje je potrebno raditi na razvijanju senzibiliteta za potrebe socijalno ugrožene djece.
- Potrebno je unaprijediti sisteme ranog otkrivanja djece sa poteškoćama u razvoju, poboljšati suradnju između institucija zdravstvene, socijalne zaštite i obrazovnog sistema. Podrška njihovim porodicama treba da bude kontinuirana uz adekvatnu potporu u ortopedskim pomagalicama, novčanu naknadu, volonterski rad i kroz rad NVO.
- Zakonom definirati i finansijski podržati rad dnevnih centara na lokalnom nivou, kako bi se smanjio broj djece u ustanovama segregacionog tipa i omogućila adekvatnija pomoć roditeljima.
- Potrebno je napraviti Komparativnu studiju efikasnosti inkluzivnog i specijalnog obrazovanja.
- Uskladiti zakonodavstvo BiH sa Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom.

VI OBRAZOVANJE, SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI DJECE

Preporuka 59

Pravo na obrazovanje temeljno je pravo svakog djeteta od čijeg ostvarivanja zavisi budući razvoj svake ličnosti, ostvarivanje mnogih drugih prava i razvoj i opstanak društva u cjelini. Uprkos tome, sedam godina nakon donošenja prvih reformskih dokumenata i obećanja, stanje se nije značajnije promijenilo. Broj djece koja upisuju i završavaju različite nivoe obrazovanja se u nekim oblastima čak i smanjuje.

Ranije identifikovani problemi se ponavljaju i u ovogodišnjem Izvještaju o provođenju Konvencije o pravima djeteta. Malih pomaka ima (predškolsko i srednješkolno obrazovanje) ali to nije dovoljno da bi bilježili značajnije iskorake.

U segmentu Izvještaja značajno mjesto zauzima legislativa te donošenje strategija u oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja. Donošenje niza novih zakona i uspostava različitih vijeća, agencija i

³¹ Zdravstveno stanje stanovništva i zdravlje žena u FBiH, Zavod za javno zdravstvo FBiH, septembar, 2010.g.

institucija nesumnjivo predstavljaju važan preduslov za unapređenje obrazovnog sektora. *Problemi se, međutim, javljaju u (ne) implementaciji donesenih zakona i (ne)efikasnom funkcionisanju institucija sistema, neusaglašavanju entitetskih i kantonalnih zakona sa okvirnim zakonima, a posebno (ne)pokretanjem odgovornosti protiv dužnosnika koji ne provode zakone, što dovodi do toga da mnoge dobre strategije ostaju samo na papiru.*

U stvarnosti, dok „čekaju“ na provođenje zakona kojima se osigurava pristup kvalitetnom obrazovanju za svako dijete, *mnoga od njih odrastaju u okruženju koja im ne daju jednake šanse za uspjeh, koja još više povećavaju socijalnu isključenost i ugrožavaju njihov rast i razvoj, a time i napredak društva.*

Pored veoma loše ekonomske situacije u BiH koja utiče na zadovoljavanje svih potreba djeteta pa i obrazovnih, prisutan je visok stepen politizacije u oblasti obrazovanja, naročito kada se radi o izboru direktora, članova školskih odbora i upravnih odbora predškolskih, osnovnih i srednjih škola. To uveliko ima negativnog utjecaja na obrazovne ustanove, koje postaju mjesto sukobljavanja stranačkog interesa i stvaranja problema, gdje ih inače ne bi bilo.

Predškolski odgoj i obrazovanje u našoj zemlji se najčešće poistovjećuje sa prihvatom i smještajem djece u vrtiću dok roditelji rade. a ne oblikom odgojno-obrazovnog rada koji čini dio cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa.. Obuhvat djece kreće se oko 7%, što predstavlja napredak od 2% u odnosu na 2005. godinu (Podaci praćenja stanja prava djeteta u BiH od 2003/04.do 2009.godine). Prema tome čak više od 93% djece nije obuhvaćeno nikakvim predškolskim programima, niti postoji jedinstven i koordiniran pristup u rješavanju ovog problema. Mnogi alternativni modeli kojima se nastoje iznaći rješenja za povećanje podrške i brige o djeci ranog uzrasta (igraone, dnevni centri, škole za roditelje, kućne posjete, centri u zajednici, pripremna odjeljenja i dr.) i koji se uspješno realizuju uz pomoć nevladinog sektora, nisu predmet izvještaja i analize, niti su uvršteni u zvanični obrazovni sistem. **Programi za djecu uzrasta od rođenja do treće godine i rana intervencija gotovo da i ne postoje, mada se radi o ključnom periodu razvoja djeteta.**

Da bi se stanje popravilo, donijeti su značajni dokumenti kao Strategija razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH 2007-2013. god. sa Planom realizacije³² i Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju³³. Tokom 2008/09 i2010. godine doneseni su - Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju/naobrazbi u Županiji Posavskoj, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Bosansko-podrinском i Kantonu Sarajevo. Zakon je u proceduri donošenja u Unsko-sanskom, Hercegovačko-neretvanskom, Srednjobosanskom i Zapadnohercegovačkom kantonu/županiji. Najznačajnija novina u Zakonu opredškolskom odgoju i obrazovanju odnosi se na uvođenje obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu u godini pred polazak u osnovnu školu i donošenje programa.Ovim aktivnostima planira se postići uvećan obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem. U Kantonu Sarajevo od školske 2010/ 2011. godine obezbjeđeni su uvjeti za provođenje navedene Odluke, a i u drugim kantonima vrše se pripreme za navedene aktivnosti.

U Republici Srpskoj Ministarstvo obrazovanja je po prvi put od usvajanja Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, u 2011. godini izdvojilo sredstva za obuhvat 1/5 djece obaveznim predškolskim odgojem, što je značajan pomak u ovom segmentu obrazovanja.

Osnovno obrazovanje

Ostvarivanje prava svakog djeteta na obavezno, osnovno obrazovanje, podrazumijeva ne samo pravo na pristup, nego i pravo na kvalitet i postizanje efekata i rezultata za svako dijete i ne može se iskazivati isključivo kroz statističke podatke o broju djece koja upisuju i završavaju školovanje. Veliki broj djece koja redovno pohađa osnovno obrazovanje, to čini u školama koje nemaju odgovarajuće uslove, adekvatnu opremu, didaktičke materijale, opremljene biblioteke pa ni osnovne higijenske uslove, pitku vodu ni adekvatnu ishranu za djecu.

U istraživanju TIMS 2007³⁴ konstatovano je da se Bosna i Hercegovina nalazi ispod međunarodnih prosjeka prema procentu učenika koji kažu „da vole biti u školi“. Zašto naše škole za više od polovine ispitanih učenika nisu institucije u kojima se „rado boravi i uči“. Razloge za takvu percepciju djece škola treba tražiti u

³² Usvojilo vijeće ministara BiH 2007.godine

³³ Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH, Službeni glasnik BiH, broj 88/07.g.

³⁴ TIMS-trends in international Mathematics and ScienceStudy

nastavnim planovima i programima, načinu prenošenja znanja, odnosno zastarjelom curriculumu. U školama su loši i materijalno-tehnički uvjeti rada, neuslovne zgrade, loši higijenski uvjeti i posebno nedostatak kompjutorske opreme. Razloge za takve negativne stavove učenika možemo naći i u lošim bezbjedonosnim uvjetima u školi ili na putu do škole, izraženi u vršnjačkom nasilju, a ponekad i u verbalnom nasilju nastavnika prema učenicima.

Rezultati istraživanja TIMSS 2007, pokazuju da su učenici iz BiH daleko ispod postignuća međunarodnog prosjeka i da su najniže rangirani u regionu (23% učenika nisu dostigli ni najniži nivo³⁵). To ukazuje da se način podučavanja, ocjenjivanja i vrednovanja u BH školama ne zasniva na razvijanju životnih vještina i kompetencija koje omogućavaju uključivanje u 21 vijek. Ovi podaci su u suprotnosti sa prisutnim vijestima u medijima, o uspjesima naših učenika na međunarodnim učeničkim takmičenjima i nadprosječnim rezultatima koje naši učenici ostvaruju u inostranim školama. Suština problema je da je **sposobnost primjene znanja nezadovoljavajuća**. U BH školama radi se više na razvoju akademskih vještina kod djece (memorisanje i reprodukcija) u odnosu na primjenu stečenih znanja.

Školske programe potrebno je zasnivati na razvoju kompetencija koje unapređuju život, doprinose razvoju kreativne, odgovorne, tolerantne i samosvjesne ličnosti spremne da se nosi sa izazovima odrastanja, zahtjevima sredine i svojim ličnim potrebama. Programe je potrebno prilagoditi aktuelnoj problematici i potrebama privrede uvažavajući nova znanja i tehnologije, kao i globalna društvena i politička zbivanja. Škola treba da razvija bolju interakciju između nastavnika i učenika kao i jače uključivanje roditelja u određene školske, nastavne i vannastavne aktivnosti. Analizom podataka iz istraživanja³⁶ o tome koliko učenici svojim prijedlozima i mišljenjima mogu uticati na težinu nastanog plana ili programa) djeca ne mogu utjecati na NPP i to nikad 35%, ponekad 48% i mogu utjecati 17%.. Na kvalitet rada nastavnika – nikad 40%, ponekad 45% i često- 15%.. To dosta govori o tradicionalnom odnosu učenik- nastavnik i organizaciji nastavnog procesa.

Pravo svakog djeteta na kvalitetno obrazovanje podrazumijeva i dobro educirane i obučene nastavnike i druge profesionalce koji rade u školama. Činjenica da u školama rade nastavnici koji imaju adekvatno formalno obrazovanje, ne garantuje i uspjeh u provođenju ciljeva reforme obrazovanja, niti kvalitetan nastavni proces. Više od 46% nastavnika izjavljuje da u toku formalnog obrazovanja nisu stekli dovoljno profesionalnih kompetencija za provođenje reformskih zahtjeva. Preko 55% nastavnika smatra da nije dovoljno upoznato sa procesom reforme³⁷. Reformu obrazovnog sistema nisu pratila potrebna finansijska ulaganja u edukaciju nastavnog osoblja, izgradnju i opremanje škola.

Ne može se zanemariti činjenica da BiH pripada ekonomski nerazvijenim, siromašnim zemljama, da još trpi od posljedica agresije i da se ne može razvijati u skladu sa strateškim dokumentima i zakonskim propisima koji su doneseni u posljednjem desetljeću. Upravo su ekonomski razlozi najčešći limitirajući faktor neprovođenja donesenih strateških dokumenata.

Postojanje „dvije škole pod istim krovom“ pominje se u mnogim izvještajima i analizama kao najočitiji primjer kršenja prava djece. Komitet Ujedinjenih naroda za ekonomska, socijalna i kulturna prava još (2005.g.) tražio je od Bosne i Hercegovine da obezbijedi uvjete za ukidanje organizacionog oblika „dvije škole pod jednim krovom“. Dokumentom o evropskom partnerstvu (2007.g.) s Evropskom unijom, našoj zemlji je skrenuta pažnja da „**Evropska budućnost zemlje umnogome ovisi o sposobnostima vlasti i različitim zajednica da izrade zajednički obrazovni okvir**“. Svi međunarodni pritisci nisu urodili plodom. Tokom 2010. godine Parlament FBiH pokrenuo je aktivnosti na rješavanju ovog problema. Poduzeto je niz koraka i zaključaka, uz učeše predstavnika svih nadležnih ministarstava. Doneseni zaključci nisu realizovani, kao i uvijek kada umjesto struke odluke donosi politika.

Pravo djece da uče o drugom i drugačijem i stiču znanja i vještine potrebne za život u demokratskom, multikulturalnom društvu i dalje se ne poštuje. Nastavni sadržaji, posebno kada je u pitanju nacionalna grupa predmeta, ne potiču u dovoljnoj mjeri ponos zbog pripadnosti državi Bosni i Hercegovini.. Programi i udžbenici nerijetko promovišu kulturne i religijske vrijednosti samo jednog naroda ili religijske pripadnosti.,Vjerska različitost se tretira kao problem, dok se pripadnost vlastitoj vjeri prikazuje vrlo

³⁵ U BiH ne postoji metodološki razrađen jedinstven sistem mjerenja kvaliteta obrazovanja, pa se za ocjenu pouzdavamo u testiranja koja vrše međunarodne organizacije.

³⁶ Istraživanje o stanju prava djeteta u BiH, NVO ND, Sarajevo i ZDS, Banja Luka, 2004 i 2009.g.

³⁷ UNICEF, Analiza potreba nastavnika u pogledu stručnog usavršavanja, 2007. godina,

isključivo, a kod učenika se podstiče osjećaj ugroženosti. Političke poruke su implicirane, a kritičko promišljanje se ne ohrabruje³⁸, samo su neki od zaključaka istraživanja vezanog za udžbenike i druge sadržaje koje uče djeca u osnovnim školama.

U istraživanju „Diskriminacija djece u bosanskohercegovačkoj školi“ koje je proveo Save the Children Norway SEE pokazalo se da su djeca koja pripadaju manjinskim grupama izložena različitim oblicima diskriminacije. Svaki 10-ti učenik izjavljuje da diskriminacija postoji, ali te pojave primjećuje tek svaki 20-ti nastavnik. Svaki 8-mi učenik, često i redovno, izbjegava aktivnosti sa učenicima drugih nacija; svaki 7-mi učenik ispoljava često i redovno agresivno ponašanje prema učenicima pripadnicima drugih nacija, svaki 6-ti učenik ne želi da ide u isti razred sa učenicima pripadnicima drugih nacija³⁹.

Fondacija lokalne demokratije Projekat „Monitoring i analiza provedbe kriterija za školske nazive i obilježja“ realizirala je tokom 2008. godine u partnerstvu sa nadležnim ministarstvima BiH, entiteta, odjeljenja za obrazovanje Brčko Distrikta BiH, kantonalnih ministarstva, a implementing partneri su bile organizacije „Udružene žene Banja Luka, „Vesta“ Tuzla i Terca Mostar. Projekat je podržala EU. Izvršen je monitoring o stepenu primjene Kriterija za školske nazive i obilježja u 2.088 osnovnih i srednjih škola u BiH, RS i Brčko Distriktu BiH. Zapadno-hercegovački i Kanton 10 nisu dali odobrenje za pregled 151 škole.⁴⁰

Rezultati istraživanja su pokazali da ne zadovoljavaju kriterije: 14% škola u slučaju školskih naziva; 27% u slučaju školskih simbola; 7% u školskim manifestacijama, a 20% škola imaju upitne kriterije za školske manifestacije.⁴¹ Navedeni podaci govore da će obrazovne vlasti u Republici Srpskoj i Federaciji BiH morati uložiti dosta energije kako bi obezbijedili kvalitetno obrazovanje bez bilo kojeg oblika isključenja i diskriminacije, slijedeći primjer Brčko Distrikta.

Nedostatak adekvatne brige o djeci od ranog uzrasta, nedovoljna podrška porodicama i nedovoljno kvalitetno obrazovanje, rezultiralo je, između ostalog, *porastom vršnjačkog nasilja i drugim oblicima neprihvatljivog ponašanja djece u školama.⁴²*

Ponuđena rješenja za rješavanje navedenih problema, odnose se uglavnom na jačanje kaznenih i represivnih mjera, marginalizaciju i stigmatizaciju djece, a *zanemariva sredstva se ulažu u mjere prevencije, zapošljavanje stručnjaka, intenzivnu edukaciju nastavnika, socijalne programe i afirmativne akcije.*

Srednje obrazovanje

Stepen zaposlenosti, stanje u ekonomiji i društvu u narednoj deceniji ovisiće gotovo u cijelosti o obrazovnoj politici i reformi obrazovanja. Podatak da preko 40% mladih ljudi neće završiti ni srednju školu je više nego alarmantan i direktan je rezultat neefikasne obrazovne politike i nekvalitetnih prethodnih nivoa školovanja. Tokom školske 2008/09 u srednje škole upisalo se 5,9% učenika manje nego protekle školske godine⁴³ a svega 24% srednjoškolaca upiše (ali ne i završi) studije. U KS tokom školske 2009/2010.g. uvedeno je *obavezno dvogodišnje srednjoškolsko obrazovanje za prve dvije godine školovanja. Pokrenuta* Inicijativa Sindikata srednjeg obrazovanja za uvođenjem besplatnog srednjeg obrazovanje naišla je na odobravanje i podršku Centra civilnih inicijativa. Juna 2008. godine održana je Konferencija – „Obavezno srednjoškolsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini – put ka smanjenju siromaštva, nezaposlenosti i socijalne isključenosti“, uz prisustvo predstavnika resornih ministarstava državnog, entitetskog i kantonalnog nivoa, BD BiH, predstavnika sindikata, poslodavaca, akademske zajednice, stranih i lokalnih NVO. Tom prilikom predstavljen je Model prelaska na obavezno srednjoškolsko obrazovanje Kantona Sarajevo. Zaključcima Konferencije

³⁸ Istraživanje FOD BiH, Obrazovanje u BiH: Čemu učimo djecu?

³⁹ Rezolucija Evropskog parlamenta o situaciji u Bosni i Hercegovini (Ref.:RSP/2010/2734) 17 juna 2010, „naglašava da je obrazovanje pokretačka snaga za istinsko međuetničko pomirenje, smatrajući da u kontekstu EU pomoći, povećanu pažnju treba posvetiti promicanju inkluzivnog, nediscriminirajućeg obrazovnog sistema, utemeljenog na toleranciji i poštivanju različitosti u zajedničkom naporu da se postigne razumjevanje zajedničke historije“

⁴⁰ Odbor za koordinaciju provedbe Privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika predložio je resornim ministarstvima Kriterije za školske nazive i simbole, koji su usvojeni i obavezujući za sve škole u BiH

⁴¹ „Analiza provedbe kriterija za školske nazive i obilježja“, Fondacija lokalne demokratije, Sarajevo, august 2008. g.

⁴² Svaki drugi prosvjetni radnik je potvrdio da djeca u školi prave neukusne šale, uznemiravaju i zlostavljaju djecu zbog njihovog porijekla. Osim porijekla i fizički izgled je često predmet vršnjačkih komentara i osnova za smišljanje i upućivanje neukusnih šala. Polovina ispitanih prosvjetnih radnika je sasvim sigurna da učenici ismijavaju djecu sa viškom kilograma, ali u isto vrijeme četvrtina smatra da ni mršava djeca nisu pošteđena rdavim komentara. Nasilje nad djecom, uglavnom nekažnjeno, vrše i nastavnici, roditelji i drugi odrasli. Osim primjera fizičkog nasilja, djeca su izložena verbalnom nasilju, vrijeđanju, diskriminaciji i sl.

⁴³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Socijalna zaštita 2002-2007.g., Sarajevo 2008.g.

podržano je uvođenje obaveznog srednjoškolskog obrazovanja. Inicijativom se podstiču sva resorna ministarstva da za narednu godinu predvide donošenje mjera koje bi pokrenule uvođenje obaveznog srednjoškolskog obrazovanja u BiH tokom 2009/2010. godine. Ove inicijative prisutne su i u drugim kantonima i RS ali zahtijevaju i povećana ulaganja. Jedna od obaveznih mjera je obezbjeđenje besplatnog prevoza i udžbenika, te priključenje škola na internetsku mrežu. Ovim mjerama obezbijedio bi se 100% upis učenika u I i II razred srednjih škola.

Prema istraživanju koje je ove godine radila Komisija za mlade pri Vijeću ministara, čak 31 odsto mladih u BiH od 15 do 24 godine nema srednjoškolsko obrazovanje. U RS, u školskoj 2007/2008. godini 3,78 odsto učenika po završetku osnovne škole nije nastavilo školovanje, a 206 osnovaca u školskoj 2006/2007. godini u ovom entitetu nije pohađalo nastavu. Školu napuštaju uglavnom djeca romske nacionalnosti.⁴⁴ U RS je u toku i akcija ministarstva za uvođenje elektronskih dnevnika, putem kojih bi roditelji mogli da prate postignuća djece putem interneta. Ostaje bojazan da će ovakav vid saradnje sa roditeljima umanjiti kontakte između roditelja i škole, koji je i onako slab i formalan.

Među Romima u BiH i dalje je prisutno veliko siromaštvo, nezaposlenost i ekstremno teški životni uvjeti tako da većina romske djece nije u mogućnosti pohađati nastavu. I pored volje mnogih roditelja da školuju svoju djecu trenutno je prisustvo Roma, u najboljem slučaju sporadično. U tuzlanskom kantonu gdje postoji najveći procenat upisane romske djece (50% romske djece pohađa osnovno i srednje obrazovanje, a samo troje studira, oko 80% ih nema nikakvu profesionalnu kvalifikaciju, a 60% Roma je nepismeno). Mnoge lokalne zajednice se trude da uključe djecu Rome u obrazovni sistem tako što im obezbjeđuju udžbenike.

Zaključak i preporuke za obrazovanje, slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti djece

- Opća, veoma teška, ekonomska situacija u BiH i još uvijek svježija ratna i poratna zbivanja, negativno se odražavaju u svim segmentima obrazovanja.
- U BiH se još uvijek ne čini dovoljno na uključivanju što više djece u predškolsko obrazovanje, uz poseban naglasak na uključivanje socijalno ugrožene djece, djece iz marginalizovanih grupa stanovništva, sa posebnim fokusom na romsku djecu i djecu iz ruralnih prostora.
- Potrebno je obezbijediti kvalitetno i besplatno obrazovanje za sve, sa jasnim ciljevima odgoja i obrazovanja, bez bilo kojeg oblika isključenja i diskriminacije.
- Podržati inkluzivno obrazovanje kroz obezbjeđivanje većeg broja stručnih timova za pomoć i podršku djeci, nastavnicima i roditeljima.
- Obezbijediti da stručna tijela nadležnih entitetskih, kantonalnih/županijskih ministarstava izrade adekvatne i prilagođene nastavne planove i programe za rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama.
- Neophodno je i dalje raditi na reorganizaciji škola koje rade po principu „dvije škole pod jednim krovom“, uz uvažavanje svih prava djece.
- Obezbijediti dalje provođenje Akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH. Neophodno je obezbijediti adekvatnu primjenu Kriterija za školske nazive i obilježja

VII POSEBNE MJERE ZAŠTITE

Izbjeglička i raseljena djeca (preporuka 62)

Tokom 2008. godine na nivou BiH urađena je Revidirana strategija za implementaciju Aneksa 7 Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH. Njome se Vijeće ministara BiH obavezalo da će štititi prava raseljenih osoba i izbjeglica, a naročito prava djece, te socijalne i profesionalne reintegracije njihovih roditelja. U toku 2009. godine i pored više rasprava u Parlamentu Bosne i Hercegovine *Strategija nije usvojena*.

Šesnaest godina nakon rata pitanje statusa **raseljenih osoba i izbjeglica** još uvijek nije riješeno. U BiH ima 37.408 porodica ili 113.642 osoba, od kojih 48.772 na prostoru FBiH ili 43%, a 64.624 ili 56,8 % na području RS-a i 246 ili 0,3% na području Brčko Distrikta BiH.

⁴⁴ „Siromašni prisiljeni da napuste školu“, Nezavisne novine, 28.12.2008. godine

U inozemstvu živi 80.000 **izbjeglica** koji nemaju trajno rješenje statusa, a 30.000 njih se želi vratiti kući. Ukupno u inostranstvu ima oko pola miliona osoba koje su napustile BiH u periodu 92.-95. godina. Najveći broj želi da se vrati iz Hrvatske – 3.282 porodice ili 12.140 osoba iz Crne gore ima 2.724 porodica ili 9.220 osoba. Isto tako, u RS je evidentirano oko 10.000 izbjeglica iz Hrvatske⁴⁵, koje također nisu riješili svoj status. U kolektivnim centrima još uvijek živi 2.550 porodica ili 7.000 lica.⁴⁶ U Republici Srpskoj trenutno u izbjegličkim centrima živi još oko 100 djece bez osnovnih životnih uslova. Od toga, najviše djece je u opštini Doboj, a u Federaciji BiH u Tuzli, Mostaru, Zenici i Čapljini.

Podaci pokazuju da u zemlji ima 2.750 povratničkih porodica koje još žive bez električne energije. Od ukupnog broja raseljenih osoba oko 17% je djece. Djeca raseljenih osoba kao i njihovi roditelji žive u teškim uvjetima, a to se naročito odnosi na djecu povratnika. *Posebne teškoće imaju u zadovoljavanju obrazovnih i zdravstvenih potreba.*

Potpisivanjem Privremenog sporazuma o ostvarivanju potreba i prava djece povratnika (potpisanog u martu 2002. godine) i donošenjem Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (u 2003. g.) i Okvirnog zakona i predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH (2007.g.), učinjen je značajan korak na punom ostvarivanju prava na obrazovanje učenika izbjeglica i povratnika. Ipak, još uvijek postoji veći broj otvorenih pitanja kada je u pitanju obrazovanje djece. Nije osigurano da se nacionalna grupa predmeta izučava sistemski i kontinuirano u područjima gdje je broj učenika ispod broja od 20 učenika, koliko je potrebno za organiziranje nastave na jeziku konstitutivnog naroda. Prisutni su problemi prevoza i participacije u troškovima prevoza od strane roditelja, koji nisu u mogućnosti da snose troškove školovanja pa često ispisuju svoje dijete iz obrazovnog procesa. To se naročito odnosi na srednjoškolce.

Od Revidirane strategije za implementaciju Aneksa 7 očekuje se da ubrza povratak preostalih raseljenih osoba i mobilizira cjelokupno društvo da se obezbijede sredstva za potrebe povratka.

Djeca u oružanim sukobima (preporuka 64)

I pored uloženi napore i znatnog napretka u rješavanju problema, *mine i dalje predstavljaju jednu od glavnih prepreka za bezbjednost djece i građana te ekonomski i društveni razvoj zemlje.*⁴⁷ Prema Strategiji protivminskog djelovanja, procjenjuje se da bi BiH do 2019. godine trebalo da bude očišćena od mina. Sredstva koja su potrebna za ostvarenje ovog plana u prosjeku iznose 80 miliona maraka godišnje. I dalje, glavni ometajući faktor u postizanju ciljeva iz Strategije protivminskog djelovanja je nedostatak finansijskih sredstava i političke volje da se zajednički uspostave prioritete unutar zemlje, kao i slabljenje interesa međunarodnih faktora.

Procjenjuje se da u BiH još ima na 13.000 lokacija sa oko 220.000 mina i ubojitih sredstava, koji utiču na bezbjednost oko 900.000 ljudi. Mine i dalje odnose živote. Mjesečni prosjek broja žrtava u 2008. godini iznosio je *pet žrtava mina mjesečno*⁴⁸. Broj nastradalih od mina i neeksplozivnih ubojitih sredstava na području Bosne i Hercegovine 2009. godine bio je niži u odnosu na prethodne dvije godine. Najveći broj nastradalih su odrasle osobe u dobnoj skupini od 19-39 i 40-60 godina. *Osmoro djece u dobi od 0 – 18 godina nastradalo je u periodu od 2007 do 2009. godine.*

Mnoge nevladine organizacije realiziraju programe prevencije i zaštite od mina. U tome prednjači Društvo crvenog krsta/križa BiH, FBiH, RS i BD BiH koje kontinuirano radi na prevenciji i upoznavanju djece sa opasnostima od mina kroz edukaciju u školama BiH i provođenjem državnog takmičenja učenika osnovnih škola – “Misli mine”, gdje na završnoj manifestaciji učestvuju predstavnici entiteta i Brčko Distrikta.

⁴⁵ Dnevnik BHT, 20.06.2011. godine

⁴⁶ Izvještaj saveza udruženja izbjeglica, BiH, jul 2008.

⁴⁷ Centar za uklanjanje mina - BHMACH

⁴⁸ „Prijeti još 220.000 mina“, Fokus, 08.12.2008.

Podršku u tim aktivnostima pruža i Glavni štab EUFOR-a koji je educirao 8.225, a EUFOR Banja Luka 17.854 djece i učestvovao na dječijim manifestacijama i aktivnostima sa raznim dječijim udruženjima, odazivao se na zahtjev škola i pružao pomoć drugim organizacijama koje provode programe upozoravanja na mine. Mreža preživjelih od mina u BiH do sada je pomogla 2.300 osoba koje su stradale od mina i kontinuirano radi na upoznavanju mladih o zagađenosti pojedinih dijelova BiH sa minama. BiH je po ovom pitanju najugroženija zemlja u Evropi.

Ekonomska eksploatacija i djeca koja žive na ulici (preporuka 66)

Problemi ekonomske eksploatacije djece u Bosni i Hercegovini vezani su za djecu koja žive i rade na ulici koja se prvenstveno bave prosjačenjem i skitničenjem. Zakonska regulativa koja štiti djecu od ekonomske eksploatacije regulisana je na entitetskom nivou.⁴⁹ Novim zakonom o javnom redu i miru prekršiocci su klasificirani u tri grupe – oni koji prose; oni koji navode na prosjačenje i oni koji organiziraju prosjačenje. Prema podacima Agencije za statistiku BiH u toku 2007. godine evidentirano je oko 1.022 djece koja prose.⁵⁰ U toku 2008. godine prvi put je sudski procesuirano prošenje na ulici (4 slučaja). Ta suđenja pokazala su da to nije isključivo socijalni fenomen, nego da tu ima elemenata kriminala, iskorištavanja i zloupotrebe rada djece na ulici. Kao mjeru sprečavanja prosjačenja Kantonalni sud u Zenici, novembra 2007. godine donijeo je presudu kojom je privremeno oduzeto roditeljsko pravo bračnom paru koji je navodio na prosjačenje svoju djecu. U BiH je kontinuirano prisutno zlopotrebljavanje dječijeg „rada na ulici“ koji se manifestira: prosjačenjem, pranjem prozora na automobilima, prodajom različitih roba na ulici i sl. Prosjačenje djece ima tendenciju rasta. S obzirom na okolnosti pod kojima se obavlja, taj rad se može klasificirati kao štetan dječiji rad. Ova zlopotreba djece odvija se uglavnom od strane porodica, a ne rijetko djeca postaju žrtve organizovanog kriminala. Ova djeca su vaspitno, higijenski, zdravstveno i obrazovno zapuštena. Jedan broj djece koja prose nije evidentiran u matičnim knjigama rođenih, veći broj njih je iz drugih sredina, pa i država.

Podaci iz Vladinog izvještaja prezentirani u Klsterskom istraživanju višestrukih pokazatelja (Multiple Indicator Cluster Survey- MICS) govore da je oko 6% djece u dobi od 5-14 godina uključeno u neki oblik rada van kuće. Oko 5% djece uključeni su u neki porodični posao, više muškarci nego djevojčice i više na selu, nego u gradu.

Save the Children SEE je 2007.g. objavio Istraživanje o rizicima koji vode trgovini djecom, gdje su ciljna grupa, pored djece koja su pod rizikom da budu seksualno eksploatisana, bila i djeca koja obavljaju rad na ulici. Problemi sa kojima se ova grupa djece suočava, moguće je riješiti pomoću ciljanih projekata sa višestrukim oblicima pomoći i aktivnosti sa djecom, kao što to provodi NVO „Zemlja djece“ iz Tuzle koja vodi Dnevni centar za djecu koja obavljaju rad na ulici, u i oko Tuzle. Ovaj pozitivni primjer doveo je do saradnje između Save the Children i Zemlja djece i širenja tog modela prvo na Sarajevo (2009.g.), a zatim nakon preporuka Ombudsmana i na Banja Luku (2011.g.). U Banja Luci je uz Dnevni centar uspostavljena i Prihvatna stanica. U Mostaru planirano je otvaranje Centra do kraja 2011.godine. Osim toga, Vlada Zeničko-dobojskog kantona je podržala organizaciju Medica iz Zenice da otvori takav Dnevni centar i u Zenici 23.08.2011. godine. Modeli dnevnih centara su koncipirani na način da budu oblici socijalne podrške ugroženoj djeci, pomoću kojih će se djeci osigurati uslovi za zadovoljavanje njihovih potreba, ali i obezbijediti šansa inkluzije u društvo. To će na dugoročnoj osnovi utjecati na sprečavanje radne eksploatacije djece. Na žalost, financiranje dnevnih centara izostaje i stoga bi preporuka bila da država počne finansirati ovakvu vrstu podrške urgentno, te da pojedinačni kantoni predvide sredstva namijenjena dnevnim centrima i osiguraju koordinaciju vladinih agencija i nevladinih organizacija bez kojih dnevni centri ne bi mogli potpuno funkcionirati.

Podaci iz istraživanja koje je provela organizacija „Zemlja djece“ govore da je od 100-200 djece, uzrasta od 1-15 godina starosti, svakodnevno izloženo ekonomskoj eksploataciji u većim gradskim sredinama. Većina ove djece su Romi, upravo iz razloga što su Romi izloženi društvenoj isključenosti. Od ispitanih djece uzrasta od 7-16 godina, 75% njih ne pohađa školu, a 25% ih nikada nije išlo u školu i ne znaju čitati niti pisati. Skoro 80%

⁴⁹ Zakon o radu RS, FBiH i Brčko Distrikta; Krivični zakon FBiH, RS i Kazneni zakon Brčko Distrikta; Zakon o javnom redu i miru FBiH i Zakon o javnom redu i miru RS i Zakon o javnom redu i miru Brčko Distrikta, Porodični zakon FBiH, RS i Brčko Distrikta.

⁵⁰ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Socijalna zaštita 2002-2007.g., Sarajevo 2008.g.

ove djece nije imalo zdravstveno osiguranje zbog čega se 50% njih osjeća bolesno ili ima određenih zdravstvenih problema. U romskim zajednicama Tuzlanskog Kantona je u oko 70% slučajeva zastupljeno prosjačenje i zloupotreba djece u te svrhe, *a po našim saznanjima niti jedno dijete nije upotrebljavano u pornografiji. U većini slučajeva nisu obuhvaćeni sistemom socijalne zaštite.*

Rezultati istraživanja koje je u 2009. godini provela Institucija Ombudsmena BiH u 5 gradova u BiH, a s ciljem zaštite djece od zloupotrebe u svrhu prosjačenja, pokazali su da nijedna vladina institucija nema uspostavljenu bazu podataka niti statističku evidenciju o djeci koja prose. Jedan od najvećih problema u radu na suzbijanju i prevenciji prosjačenja je neosjetljivost, nezainteresovanost i ignorisanje postojanja problema prosjačenja djece od strane predstavnika vlasti kao i tehnički i personalno ograničeni kapaciteti Centara za socijalni rad. Na žalost, ni dobri modeli rada sa ovom djecom koje realizuju NVO nisu podržane od strane vladinih institucija i njihov opstanak se najvećim dijelom bazira na pomoći međunarodnih donatora.

Zloupotreba droga (preporuka 68) - Komitet za prava djeteta izrazio je zabrinutost zbog sve većeg korištenja opijata među mladim i preporučio je državi članici da pokrene Studiju kojom bi se ispitali uzroci i posljedice ove pojave. U izvještajnom periodu vršena su sporadična istraživanja ove pojave od strane UNICEF-a, ESPAD-a⁵¹ i nekih nevladinih organizacija. Država nije pokrenula izradu Studije o toksikomanijama u BiH.

Zloupotreba droga među malodobnim osobama u Bosni i Hercegovini je u porastu. Problem predstavlja što sve mlađa djeca ulaze u krug korisnika droge, a to generira i druge negativne pojave među mladim osobama. Odgovor države na ovu pojavu je uspostava potrebnih agencija za uspješno nošenje sa ovom pojavom u okviru Ministarstva bezbjednosti BiH i izrada Strategije za borbu protiv zloupotrebe droga u BiH, za period 2009.-2013. godina. *Usvajanje Strategije omogućilo je mobilizaciju većeg broja profesionalaca iz vladinog i nevladinog sektora u implementaciji programa koji su imali za prioritetni cilj da zaštite djecu od zloupotrebe opojnih droga i bolesti ovisnosti.*

U okviru nadležnosti Ministarstva pravde, a u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku, *uspostavljena je Centralna evidencija pravosnažnih presuda za krivična djela neovlaštene proizvodnje, prerađivanja i prodaje opojnih droga i otrova.* U periodu od 2005 do 2007 godine evidentirano je oko 100 pravosnažnih presuda koje su sudovi u BiH donijeli za ovu vrstu krivičnih djela. Predstavnici nevladinih organizacija a sigurno i roditelji djece nisu zadovoljni visinom kazni koje se izriču trgovcima droge, imajući u vidu posljedice i mlade koje uzrokuje ova pojava. *U okviru Ministarstva bezbjednosti BiH uspostavljene su potrebne institucije za uspješno nošenje sa ovom pojavom, a početni rezultati prekidanja lanaca trgovine drogom to i potvrđuju. BiH još uvijek ne posjeduje metodološki jedinstven sistem evidencije i praćenja u oblasti zloupotrebe opojnih droga* pa time i ne raspolaže tačnim podacima o ovoj pojavi, ali je evidentno da je ona u porastu i da je starosna dob djece vezano za prvo eksperimentisanje sa opojnim drogama pomjerena na niže (11 – 12 godina/uzrast završnih razreda osnovne škole).

Prema raspoloživim podacima u BiH trenutno ima 9 komuna za rehabilitaciju ovisnika, a postoji više centara/zavoda za detoksikaciju i održavanje na metadonu, opijatskih ovisnika (Sarajevo, Zenica, Mostar, Tuzla i Sanski most ...). Sporadična istraživanja koja se rade u BiH su najčešće rezultat programskih aktivnosti međunarodnih i lokalnih nevladinih organizacija i potvrđuju sljedeće:

- ❖ Djeca u BiH su izložena riziku usljed velike dostupnosti opojnih droga,
- ❖ Procenat djece koja konzumiraju drogu je u porastu (čak od 11 do 12 godina),
- ❖ Veoma je visoka povezanost korištenja opojnih droga sa porastom maloljetničke delikvencije.

U Republici Srpskoj je usvojena Strategija nadzora nad opojnim drogama i suzbijanje zloupotrebe opojnih droga za period 2008 – 2012 godina. U sklopu aktivnosti na provođenju Strategije provode se različite aktivnosti radi smanjenja zloupotrebe opojnih droga i to aktivnosti na smanjenju ponude, smanjenju potražnje, liječenju i rehabilitaciji, te socijalnoj reintegraciji ovisnika. Raskrinkani su mnogi lanci proizvodnje i trgovine narkoticima. Međutim, na tržištu se pojavljuju stalno novi narkotici i otvaraju novi putevi trgovine. Na meti dilera su uglavnom osnovci i srednjoškolci, a prodaja se najčešće obavlja - u školskim dvorištima! U Doboju je otvoren prvi centar za metodonsku terapiju narkomana. Planirano je otvaranje ovakvih centara u svakoj regiji RS. Mjere za suzbijanje trgovine drogama koje država provodi su nedovoljno efikasne i koordinirane na

⁵¹ ESPAD – European School Survey Project on Alcohol and other Drugs, Sarajevo 2008. godine

cijelom prostoru BiH, nasuprot dobro organiziranim i uvezanim kriminalnim skupinama. Kaznene mjere su preblage, a brigu o institucijama za pomoć i rehabilitaciju ovisnika još uvijek nije preuzela država.

Seksualno iskorištavanje i trgovina (preporuka 70, 71 i 72)

Vladin izvještaj nije posvetio dužnu pažnju problemu seksualnog iskorištavanja i trgovini malodobnih osoba. Prema izvještaju Državnog sekretarijata SAD-a o stanju trgovine ljudima za 2010.g. BiH je prešla u I (prvu) kategoriju zemalja koje uspješno provode anti-trafiking aktivnosti. To je posljedica niza aktivnosti koje su Kancelarija državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije i nadležna ministarstva u suradnji sa međunarodnim organizacijama poduzimali svo ovo vrijeme.

Na osnovu evaluacije provedenih aktivnosti iz Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima 2005-2007, sačinjen je novi Državni plan akcije za period 2008- 2012 godina i on sadrži čitav niz ciljeva u oblastima podrške, prevencije, zaštite žrtava i žrtava svjedoka, te kaznenog gonjenja. *Vijeće ministara je usvojilo dokument „Standardizirani postupci u postupanju sa djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u BiH”.* Pravila su usvojena kao obavezujući standard zaštite žrtava trgovine ljudima, koji su državljani Bosne i Hercegovine i utvrđuju standarde rada koji se odnose na sprečavanje, postupak identifikacije, zaštitu i pomoć žrtvama i svjedocima žrtvama iz BiH. Novina Državnog akcionog plana iz 2008 – 2012 g. je što je po prvi puta počeo adresirati radnu eksploataciju djece, te i sam predviđa kreiranje preventivnih programa za uključivanje ranjivih skupina u obrazovni sistem i društvo, uz pružanje socijalne zaštite i paketa svih usluga.

Ured državnog koordinatora, Medica Zenica i Save the Shildren Norway u okviru projekta Regionalnog programa suzbijanja trgovine djecom“ radili su Priručnik za službenike zaposlene u policiji, tužilaštvu, socijalnim i zdravstvenim ustanovama – Zaštita djece od trgovine ljudima“ – Obučeno je 39 profesionalaca; objavljeno je istraživanje „Djeca progovaraju i zbrinuto je 10 potencijalnih i identificiranih žrtava u skloništu Medica.⁵²

*Prema podacima Kancelarije državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, od 41 žene koje su u toku 2007. godine u BiH iskorištavane za prostituciju, čak je 73% njih bilo iz RS i FBiH. Od ukupnog broja žena žrtava prostitucije njih 44% su maloljetnice porijeklom iz BiH. U 2008. godini od registrovanih 33 žrtve samo su dvije bile strane državljanke. Uglavnom se radilo o maloljetnicama koje dolaze iz siromašnih ili disfunkcionalnih porodica iz BiH. Vidljivo je da BiH sve više postaje odredište za žrtve trgovine i da je broj maloljetnih žrtava iz BiH u porastu. Vlasti su u 2009. godini identificirale 46 žrtava trgovine ljudima, dok je taj broj u 2010. godini pao na 37 žrtava trgovine ljudima. Vladine službe čine napore na unaprijeđenju saradnje i koordinacije putem Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima, što je za rezultat imalo poboljšanja u prikupljanju podataka o slučajevima trgovine ljudima. U septembru/rujnu 2010. godine, vlasti su obustavile istragu protiv 17 osoba po optužbama koje su uključivale trgovinu ljudima u svrhu seksualne eksploatacije djeteta iz romske zajednice, iz koje su potencijalne žrtve posebno ranjive. Zabrinjava podatak MUP-a RS da je za period 2006-2010. godina registrirano 11 slučajeva trgovine ljudima radi vršenja prostitucije, od toga djece 10 žrtava.⁵³ Teškoću predstavlja i to što su tgovci seksualnih usluga promijenili metode rada i što je teže identificirati mjesta davanja usluga. Upravo radi toga u *nevladinim organizacijama smatraju da je stvarni broj žrtava trgovine znatno veći i da su kazne za vršitelje kaznenih djela još su uvijek preblage.**

Dječija pornografija i pedofilija sve su češći oblici seksualnog iskorištavanja djece posredstvom savremenih tehnologija komunikacije (internet, mobilna telefonija,..) došlo je do naglog širenja te pojave.

SCN SEE je na osnovu nalaza istraživanja o trgovini sa djecom iz 2007.g. zajedno sa Uredom državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije bio prvi koji je ukazao na probleme u oblasti borbe protiv dječije pronografije i pedofilije. Krajem 2007. godine počela velika akcija Jedinice za posebne istrage Ministarstva unutrašnjih poslova RS, zbog sumnje za organizovanje maloljetničke prostitucije uhapšeno je osam osoba iz derventske i prnjavorske općine (slučaj Dreventa). Od tog perioda statistički podaci MUP-a Federacije BiH i MUP-a RS iz 2008.godine govore da je pedofilija u porastu. Posebno zabrinjava

⁵² Glas Srpske, 18. avgust 2008. godine Državni koordinator za borbu protiv trafikihga, Izvještaj za 2007. godinu

⁵³ Izvještaj o stanju u BiH u odnosu na seksualno nasilje nad djecom, Regionalni projekat “Pandorina kutija”, Sarajevo, juli 2011.g.

podatak da su zlostavljači djece iz dječijeg najbližeg okruženja - roditelji, bliži članovi porodice, susjedi, vjeroučitelji, nastavnici, treneri, što ukazuje da je društvo u dubokoj moralnoj krizi.

U BiH je pokrenuto više akcija na suzbijanju pedofilije putem elektronskih medija, pod nazivom "Sledgehammer" kojom je bilo obuhvaćeno 48 osoba kada je zaplijenjena veća količina hard diskova sa dječjom pornografijom⁵⁴, zatim slučaj kada su pripadnici MUP-a Republike Srpske, u okviru međunarodne akcije protiv dječje pornografije, pretresli jedan internet klub u Banjoj Luci, iz kojeg su odnijeli 18 hard diskova, kao i međunarodne akcije "EG Stop", "Hidden" i "Oliver", nakon čega su pokrenuti postupci protiv osoba iz Dervente, Banja Luke, Brčkog⁵⁵. TAIEX⁵⁶ je u saradnji sa insitucijama iz zemlje proveo aktivnosti na edukaciji u ovoj oblasti. Osim predstavnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, seminaru su prisustvovali i predstavnici svih agencija za sprovođenje zakona iz BiH, te entitetskih i BH pravosudnih organa.

Trenutno se pod okriljem zajedničkog projekta Ministarstva sigurnosti BiH, ministarstva za ljudska prava I izbjeglice BiH I kroz razne projekte id strane IPA, Norveške vlade USAID-a, IOM-a I Save the Children Norway "Sveobuhvatan odgovor na problem seksualne zloupotrebe djece na internetu" provodi niz značajnih aktivnosti u ovoj oblasti u zemlji. Prvo je urađena Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od pornografije (2008) koja je iznjedrila osnovne preporuke za uspostavljanje sistema zaštite. Slijedila je izrada Akcionog plana za unapređenje sistema zaštite djece od dječije pronografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem IKT 2010-2012 koji je vlada usvojila 2009. Nakon toga donirana je oprema svim trima policijama u BiH i održan niz edukacija i studijskih posjeta kako za policiju, tužilaštvo a tako i za NVO sektor.

Vlada BiH potpisala je ali još uvijek nije ratificirala Komnvinciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja koja daje dobar okvir za sistem dječije zaštite te je potrebno da je BiH što prije ratifikuje. BiH je ratificirala Konvenciju o kibernetičkom kriminalu Vijeća Evrope, a ona podrazumijeva mnoge promjene u krivičnom zakonodavstvu što je poslužilo kao osnov inicijativi za unapređenje zakonskog okvira koji tretira ovu problematiku na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH.

RS je 2010. Revidirala svoj Krivični zakon upravo na članovima koji se donose na zaštitu djece od iskorištavanja u proniografiji. Međutim još uvijek ostaje da se zakoni u potpunosti unaprijede posebno Zakon o krivičnom postupku, te da se međusobno uskalde.

U okviru projekta uspostavljena je i saradnja sa NVO IFS Emmaus koja je uz podršku partnera na projektu SCN SEE i Ureda državnog koordinatora otvorila prvi Hotline za prijavljivanje dječije zloupotrebe na internetu, a postala je i članicom InHope-a, najveće svjetske Asocijacije Hotline providera ovakve vrste što je i BiH donijelo mnoge prednosti. Međutim, ostaje još da svi MUP-ovi podrže hotline jer se prijava zloupotrebe od strane javnosti organizaciji može realizirati uz formalnu i punu saradnju Mup-a sa Hotline servisom i preporuka je da se ova saradnja što prije uspostavi i formalizuje, da uvedu smjernice za rad i da država preuzme finansiranje sarvisa.

U Tuzli je zabilježeno prvo suđenje za seksualno zlostavljanje djeteta u kojem se tužilac poziva na Konvenciju o pravima djeteta, što je prva optužnica u BiH temeljena na tom međunarodnom dokumentu. Pošto seksualni odnosi sa djecom starijom od 14 godina po zakonu BiH nisu kažnjivi, tužilac je odlučio da se pozove na UN-ovu Konvenciju. Udruženje tužilaca BiH je u nekoliko navrata iniciralo izmjenu propisa, između ostalog i dobne granice za (ne)zakonit seksualni odnos.⁵⁷

Maloljetničko pravosuđe (preporuke 73 i 74)

U prvom Državnom izvještaju je konstatirano da je donošenjem novog Krivičnog zakona (KZ) BiH i Zakona o krivičnom postupku (ZKP) BiH, kao i KZ; ZKP u FBiH, uspostavljen poseban sistem zaštite maloljetnika u postupku pred sudom. Također je konstatovano da je maloljetničko predstupništvo u porastu i da se ukazala potreba za odvajanjem krivično-pravne regulative za maloljetnike. Krajem 2008. godine je urađen Prijedlog

⁵⁴ Nezavisne novine, od 01.11.2008, Banja Luka

⁵⁵ Izvještaj o stanju u BiH u odnosu na seksualno nasilje nad djecom, Regionalni projekat "Pandorina kutija", Sarajevo, juli 2011.g.

⁵⁶ Instrument za tehničku pomoć I razmjenu informacija Evropske komisije

⁵⁷ <http://www.eset.com>

zakona o maloljetnim počiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti djece i maloljetnika; prezentiran je na Javnoj raspravi uz učešće predstavnika nadležnih vladinih institucija, međunarodnih institucija i stranih i domaćih NVO. Zakon je u proceduri donošenja.

U BiH nisu uspostavljeni posebni sudovi za maloljetnike, već se u okviru postojećih sudova određuju posebne sudije za maloljetnike, koji vode postupke u predmetima maloljetničkih prestupa. Ne postoji sistem kontrole izvršenja zatvorskih kazni za maloljetnike, kao ni programi rehabilitacije maloljetnika nakon izdržavanja kaznenih mjera, zbog čega je prisutan veliki broj recidiva. *Još uvijek je potrebno raditi na usaglašavanju zakona u okviru BiH i entiteta.* U Federaciji BiH posjedovanje dječije pornografije je Krivičnim zakonom kažnjivo djelo, dok to nije slučaj u RS. To je evidentirano kao nedostatak i u toku su izmjene Krivičnog zakona u RS. Donošenje zakona samo po sebi ne znači mnogo, ako se ne donesu podzakonski akti i obezbijede uvjeti za primjenu zakona (obezbijede uvjeti za provođenje odgojno-disciplinskih mjera, prihvatne stanice za mušku i žensku djecu i omladinu, dnevni centri, disciplinski centri, kazneno-popravne institucije).

Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija BiH, FBiH, RS i BDBiH nalaže odvojeni smještaj maloljetnih i punoljetnih osoba pri izvršenju kaznenih djela, odvojen smještaj pritvorenih i osuđenih osoba i ostale uvjete za primjereno izdržavanje kazne. U ovoj oblasti najviše ima sistemski neriješenih pitanja i pitanja koji su u direktnoj suprotnosti sa Evropskim zatvorskim pravilima, posebno kada su u pitanju kaznene institucije u Federaciji BiH. To se posebno odnosi na odvojen smještaj malodobnih i odraslih osoba, osoba muškog i ženskog spola, postojanja uvjeta koji omogućavaju zadovoljavanje prava pritvorenih osoba na slobodno vrijeme i rekreaciju, obrazovanje, adekvatnu zdravstvenu zaštitu i drugih uvjeta koji podrazumjevaju osnovni standard.

U prvom periodičnom izvještaju uopće se ne govori o nedostatku preventivnog rada na sprečavanju delinkventnog ponašanja mladih, niti nedostatka institucija za preventivne aktivnosti. Govori se samo o kazneno-popravnim institucijama. Društvo još uvijek nije našlo rješenje za sve veći broj mladih osoba koje su bez nadzora na ulici, koji čine veća i manja kaznena djela i koji zbog neadekvatne reakcije institucija sistema postaju izgubljeni i onemogućeni da se integriraju u društvo.

Kao rezultat pokrenutih strateških aktivnosti borbe protiv delinkvencije razvili su se partnerski projekti Vladinog i nevladinog sektora koji su doveli do potpisivanja više Protokola o suradnji entitetskih i kantonalnih ministarstava, Centara za socijalni rad i nevladinih organizacija koje vode skloništa u FBiH i RS. Iz podataka je vidljivo da su provedene bazične aktivnosti – donesena strategija, akcioni planovi kantona i općna (većim dijelom).

Za konkretne aktivnosti nema dovoljno sredstava. Nema projekata resocijalizacije mladih nakon izdržavanja kazne koji bi omogućili kvalitetno integraciju u društvenu zajednicu. Službe socijalne zaštite se žale da nisu dobro ekipirane; da nema prihvatnih stanica za mušku i žensku djecu i omladinu; nema dovoljno sredstava za provođenje aktivnosti sa pojedincima i grupama malodobnih prijestupnika i za rad sa roditeljima djece; da u krivičnom zakonu nisu ugrađeni instrumenti prinude za roditelje i malodobne počinioce, pa su CZS nemoćni kada roditelji ili malodobnici odbijaju suradnju; nedostatak ustanova u Federaciji BiH je hroničan problem. Posebno skrećemo pažnju na nedostatak sistemskih preventivnih aktivnosti koje bi se realizovale među djecom sa posebnim naporom usmjerenim na uključivanje „djece pod rizikom“ u ovakve aktivnosti.

Djeca koja pripadaju etničkim manjinama (preporuka 76)

U odnosu na prethodni izvještaj, može se primijetiti da u svim mjestima gdje žive Romi postoji određeni napredak, ali ti pomaci su nedovoljni za nagomilane probleme romske populacije. Početkom 2007. godine, nekoliko Romskih nevladinih organizacija predvođenih Vijećem Roma BiH, uz finansijsku i ekspertsku podršku međunarodnih organizacija i donatora sprovedli su relevantno istraživanje o životu pripadnika romskih zajednica u BiH, sa posebnim akcentom na stambenom zbrinjavanju, zapošljavanju i na nekim drugim segmentima iz oblasti egzistencije ove nacionalne manjine.

Najdragocjeniji podatak iz ovog istraživanja je broj pripadnika romske populacije na području Bosne i Hercegovine. Istraživanje je pokazalo da u BiH u 2007. godini živi najmanje 76. 000 Roma. Podaci iz ovog istraživanja nedvosmisleno impliciraju da su Romi iako najbrojnija nacionalna manjina u BiH, istovremeno i socijalno najugroženija manjina, prema svim parametrima po kojima se mjeri i određuje status bilo koje društvene grupe. Od 17 nacionalnih manjina koji žive u BiH i konstitutivnih naroda, romska djeca se najmanje upisuju i završavaju osnovnu i srednju školu, a broj Roma koji je upisao fakultet je, na žalost zanemariv.

Poseban problem predstavlja stanje svijesti unutar romske populacije o značaju zdravstvene zaštite i zdravstvenog prosvjeđivanja, odnosno prevenciji nekih bolesti, baš kao što su i predrasude spram Roma i njihovo diskriminiranje u bosanskohercegovačkom društvu danas problem sam za sebe.

Bosna i Hercegovina je u oktobru mjesecu 2008. potpisala Deklaraciju o pristupanju Dekadi uključenja Roma 2005. – 2015. Ovim se BiH priključila zemljama iz regiona i EU u obavezi da za romsku zajednicu obezbijedi sva prava iz oblasti stanovanja, obrazovanja, zdravstvene brige i zapošljavanja. Tome je prethodilo niz aktivnosti. Juna 2008. godine Vijeće ministara usvojilo je Akcioni plan za rješavanje problema Roma. Istovremeno donesena je Odluka o osnivanju Koordinacionog odbora za provođenje i praćenje Akcionog plana, te usvojena Deklaracija o pristupanju BiH „Dekadi uključenja Roma 2005 – 2015.g.“ U okviru programa Dekada Roma za Rome u BiH treba da bude uloženo oko 630 miliona KM za rješavanje stambenih, obrazovnih, zdravstvenih potreba, te rješavanje problema zapošljavanja.⁵⁸ Uz to, u ovoj godini je osnovan Informativni centar Vijeća Roma BiH, u okviru projekta „Podrška romskoj nacionalnoj manjini.“ Značajno je istaći da su mnoga udruženja Roma iz Federacije BiH učestvovala u izradi Akcionih planova za stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje, obrazovanje i zdravstvenu zaštitu Roma. Ovi AP su bili uvjet da BiH aplicira za učešće u pristupanju Programu Dekade Roma 2005 – 2015.g. Romski centar TK radio je na izradi AP zajedno sa predstavnicima Roma iz Vijeća ministara BiH, Centrom Roma iz Kaknja i Savezom Roma RS. *U svim općinama TK u partnerstvu i organizaciji Biroa za ljudska prava održano je niz radionica sa ciljem učešća nacionalnih manjina u Općinskim vijećima na izborima. Predsjedavajući Vijeća nacionalnih manjina u Parlamentu BiH, na okruglom stolu na kojem se vodila rasprava o nacionalnim manjinama, istakao je da je prevashodan zadatak Roma u BiH očuvanje romskog nacionalnog identiteta, borba za promjenu Ustava i Izbornog zakona BiH, koji onemogućava Rome u političkom životu zemlje, ali i ostale nacionalne manjine. U Tuzli je NVO „Bospo“ prezentiralo knjigu „Historija, kultura i tradicija Roma“, a Euro Rom je prezentirao brošuru i kratki film na temu običaji Roma na području Općine Tuzla. Više općina u Federaciji BiH je izgradilo određeni broj stambenih jedinica za romske porodice; općine obezbjeđuju školski pribor za romsku djecu koja pohađaju nastavu, a neke općine i stipendije. Podršku djeci Romima koji se školuju pružaju mnoge nevladine organizacije, a posebno mjesto zauzima NVO „Obrazovanje gradi BiH“ i do sada je dodijeljeno 454 stipendije za romsku djecu – u strukturi stipendista ima osnovaca srednjoškolaca i studenata.*

U Republici Srpskoj ima oko 25.000 Roma, a samo je 2% radno aktivno. I pored toga postoje značajni pozitivni pomaci u raznim oblastima kao što su: Izašao prvi romski magazin pod nazivom „Crno bijeli svijet“ na romskom i lokalnom jeziku. Grad Banjaluka obezbijedila je besplatne udžbenike za 24 romska osnovca, a studenti Romi dobili po 500 KM za kupovinu neophodnih knjiga. Za učenike Rome koji idu u osnovnu školu Grad je obezbijedio besplatnu užinu u toku čitave školske godine. U Banjaluci sva djeca Romi koja su napunila sedmu godinu idu u školu. U toku 2008. godine učinjeno je dosta na poboljšanju životnih uvjeta Roma zahvaljujući projektima Europske unije, a koja su predviđena u okviru Svjetske dekade Roma.

Zaključci i preporuke za Posebne mjere zaštite:

- Proces povratka nije okončan. Država mora obezbijediti uvjete za povratak, integraciju raseljene djece i djece povratnika, kao i podršku za pohađanje nastave.
- Problem narkomanije i dalje je u porastu. Komune za pomoć ovisnicima su pune. Još uvijek o njima skrbi NVO sektor, izuzev u kantonu Sarajevo.
- Ekonomska eksploatacija djece je najučestalija u obliku prošenja po ulicama. Broj otkrivenih slučajeva seksualnog iskorištavanja djece i pedofilije u BiH je u porastu. Javnost smatra da su kazne za ove prekršaje blage.
- Vlada BiH potpisala je ali još uvijek nije ratificirala Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja.
- Bilježi se porast brutalnih prijestupa maloljetnika. Ne provode se mjere prevencije, rehabilitacije i prihvata maloljetnika nakon izdržavanja kazne, tako da je veliki broj recidivista među delinkventima.
- Potrebno je u najskorije vrijeme obezbijediti lokacije i sredstva za institucionalno zbrinjavanje i provođenje mjera prema maloljetnicima u FBiH.

⁵⁸ Glas Srpske, 8.8. 2008.

- Pri centrima za socijalni rad ekipirati multidisciplinarnе timove isključivo za tretman djece i mladih sa poremećajima u ponašanju, te inicirati dopunu propisa koji tretiraju maloljetničku delinkvenciju u koje bi se ugradili elementi prinude na saradnju roditelja i malodobnih počinitelaca krivičnih djela sa Centrom za socijalni rad. Posebno je značajno obezbijediti sredstva za preventivni rad na suzbijanju preddelinkventnog ponašanja mladih u suradnji sa nevladinim sektorom.
- Pobješan je, iako nedovoljno, stepen uključenosti djece Roma u obrazovanje. Problem prijavljivanja novorođene romske djece nije riješen, iako su pojednostavljene mjere prijavljivanja.